

Balogh Csaba:

Júdai deportáltak a babiloni adminisztratív szövegekben

Források az ókori Izrael történelméhez

Bevezetés

A Kr.e. 6. század elején kezdődő, legalább három konkrét időpontban megragadható babiloni fogságravitel (597 / 586 / 581)¹ kulcsfontosságú eseménysor a bibliai zsidóság történetében. Nem csupán politikai és társadalmi szempontból hozott radikális változásokat (véget ért egy sokévszázados dinasztikus királyság), hanem szellemtörténeti téren is vízvonalzó volt (lezárult az immár lerombolt Jeruzsálemi templomhoz és más helyi szentélyekhez kapcsolódó vallásgyakorlat). A modern bibliakutatás szerint a babiloni fogsághoz kötődő reflektív párbeszéd eredményeként jön létre az az ószövetségi irodalmi gyűjtemény, amelynek a zsidóság a létét köszönheti.²

Az 597-es első deportációval kezdődő időszakot hagyományosan babiloni „fogságnak” szoktuk nevezni. A bibliai és biblián kívüli kortárs dokumentumok viszont messzemenően árnyalják ezt az egyoldalú képet.³ A babiloni „fogság” nem a rabságot, a bezártságot, hanem inkább a hazától való kényszerű távolélést, illetve az ehhez társuló negatív képzeteket jeleníti meg. Egy olyan gondolkodási sémában, ahol

---

¹ Vö. Jer 52,28-30 (Nabukodonozor 7., 18. és 23. évében; a Jer 52,30-ban említett harmadik deportáció történeti valószínűségét néhányan megkérdőjelezik, lásd ALSTOLA, 2020, 13). Lásd továbbá Jer 34, 37, 39; 2Kiráj 24-25; 2Kiráj 36. Biblián kívüli júdai (lákisi) írott források csak a harcészültség állapotát sejtetik (vö. KŐSZEGHY, 2003, 62 – 71), de a Babiloni krónikák Nabukodonozor hetedik évében konkrétan megemlítik Júda „városának” (^{ur}ia-a-^{hu}-du) bevételét és a király fogságravitelét, illetve az új király kinevezését (KOMORÓCZY, 2003, 235).

² KARASSZON, 2009, 137 – 140. Az ún. babiloni fogság jelentőségéhez a bibliakutatás, különösen a bibliai szöveg kialakulása szempontjából lásd KARASSZON, 2011.

³ A fogság-képzet terminológiájához lásd pl. KOMORÓCZY, 1995, 210 – 214.

az identitás szorosan kapcsolódik egy közösséghez és egy földrajzi helyhez, az ettől való kényszerű eltávolodás szükségszerűen egzisztenciális kérdések sokaságát veti fel.

A júdai lakosság erőszakos áttelepítése nem egyedi jelenség, hanem beleilleszkedik egy tágabb ókori politikai gyakorlatba. Bár a bibliai szöveg, főként a reflexiós irodalom, a babiloni száműzetést meglehetősen egysíkúan isteni büntetésként mutatja be, a nagy birodalom szemszögéből nézve a deportáció és az ehhez gyakran kapcsolódó lakosságcsere nem csupán büntető politikai eszköz volt a lázadó (vazallus) népcsoportokkal szemben, hanem több más célt is szolgálhatott. Pl. egy ország elit rétegének deportációja az esetleges lázadás meggátolásán túl lehetőséget adott egy új vezető réteg ideológiai kiképzésére; a hadviselésre alkalmas lakosság elvitele a birodalmi hódító hadjáratokhoz szükséges haderő biztosítása volt; a szakemberek „fogságra”-vitele a birodalmi központokban zajló nagyméretű építkezésekhez kapcsolódott; a mezőgazdasági munkavégzésre képes lakosság elhurcolása a birodalom központokba, illetve az ehhez kapcsolódó falvak térségébe az egyre jobban gyarapodó királyi adminisztráció személyzetének élelmeszerellátását szolgálta.⁴

A Júdából deportált lakosság számát illetően eltérő bibliai adatok állnak rendelkezésre. Az 597-es deportáció kapcsán 2Kir 24,14 tízezer fogolyról beszél (tehető emberek, mesteremberek, építészek), Jer 52,28-30 viszont összesen 4600 személy áttelepítéséről olvasunk. Az 586-os második deportáció vonatkozásában 2Kir 25,11 a megmaradt jeruzsálemi (!) lakosság elszállításáról ír, anélkül, hogy konkrét számadatokat említene. A babiloni király főembere „csak az ország

---

⁴ Az ún. „erőszakos migráció” (= deportáció) tanulmányozásának szakirodalma terjedelmes: pl. BELLWOOD, 2013; ALSTOLA, 2020, 9 – 10.

nincstelenjeiből hagyott otthon”. Régészeti adatokra alapuló becslések szerint a lakoságarány csökkenése igen jelentős volt (több tízezres nagyságrendű), de ennek a deportáció mellett további okai is lehettek.⁵

A Babilonba elhurcolt júdaiak életének egy-egy mozzanatát, szellemi kontextusát az Ószövetség is feljegyezi (pl. 2Kir 25,27-30; Zsolt 137; Jer 29; Ez; Ézs 40-55). Ezeket a bibliai forrásokat kiegészítik, adott esetben árnyalják, ám mindenképp új perspektívából világítják meg azok az újbabiloni szövegek, amelyek korábbi és újabb ásatások nyomán kerültek felszínre.⁶ Az alábbiakban néhány olyan adminisztratív jellegű forrásszöveg magyar fordítását teszem közzé, amelyek a Júdából deportált lakosság életének, gondolkodásának rekonstrukciójában lehetnek a „babiloni fogság” iránt érdeklődő olvasó segítségére. Az itt közreadott fordítások alapszövegeinek egy része már régóta jelen van az idegen nyelvű tudományos diskurzusban. Másik része viszont az elmúlt egy-két évtizedben került – s ott is jobbra szórványosan – a figyelem központjába.⁷

---

⁵ A Babilonba deportált lakosság számát T. ALSTOLA tízezer körülire becsüli (2020, 14). KOMORÓCZY szerint nem kizárt, hogy Jer 52 számadatai csak családfőkre vonatkoznak. Szerinte másfél évtizeddel a deportálás után kb. 40 – 50 ezer zsidó élhetett Babilóniában. Vö. KOMORÓCZY, 1995, 221; uő., 2019, 274.

⁶ ROM-SHILONI, 2017, 124 – 134; ALSTOLA, 2020, 34 – 46.

⁷ A közzétett szövegekben elsősorban a júdai (JHVH-teofor) nevek megjelenése az, amelynek alapján a szereplők etnikai hovatartozását azonosítani tudjuk (BLOCH, 2014, 123). Azt látjuk viszont, hogy a babiloni zsidóságban elterjedt gyakorlat volt az utódok babiloni (vagy más eredetű) nevekkal való elnevezése, így a júdaiakhoz kapcsolódó szövegek száma valószínűleg jóval nagyobb, mint amennyire a nevek alapján következtethetünk.

A szakirodalomban sokat vizsgált kérdés, hogy a nevek milyen kapcsolatban állnak az identitástudattal (lásd ehhez: PEARCE, 2015, 7 – 32; GOLUB – ZILBERG, 2018, 312 – 324. Ez a téma azért bonyolult, mert vannak példák arra vonatkozóan, hogy az idegen névben is valamilyen formában a zsidó identitásra történik utalás (lásd pl. Yāḥū-šar-ušur > Bēl-šar-ušur a Yāḥūdu archívumban; a Bēl-iddin név tartalmilag megfeleltethető a héber *Yəhōnātān*, vagy a görög *Theodotion* verzióknak) – vö. KOMORÓCZY, 1995, 238.

Az alább közölt fordítások az ékírásos szövegek kritikai kiadásain alapulnak. A szövegeket helyszín (archívum) szerinti csoportosításban teszem közzé. A fordítások az Ószövetség iránt érdeklődő olvasót tartják szem előtt. Ennek megfelelően mindegyik szövegcsoporthoz egy rövid általános bevezetőt tartalmaz, amely vázolja a szövegek babiloni kontextusát, illetve azok ószövetségi jelentőségét. A szövegekhez kapcsolt szórványos jegyzetanyag a dokumentumok jobb megértését szolgálja, illetve az esetleges bibliai kapcsolódásokra hívja fel a figyelmet, de jobbra mellőz olyan technikai részleteket, amelyekre vonatkozóan az említett alapkiadások további információval szolgálhatnak.⁸

1. Nabukodonozor és Jójákin

Kr.e. 597-ben Jójákin király megadta magát a megtorló hadjáratra érkező babiloni csapatoknak (2Kir 24,12). A mindössze három hónapot uralkodó király családjával és további magasrangú személyekkel és mesteremberekkel együtt 18 éves korában Babilonba kerül. Az áttelepítés utáni időszakra vonatkozóan az Ószövetség két további információt közöl: 2Kir 25,27-30 (par. Jer 52,31-34) szerint a fogságra vitelt követően, a 37. évben (561), uralkodása első évében Evil-Merodák (Amēl-Marduk) babiloni király „felemelte Jójákin fejét” (*nāšā’ et rō’š*) a „fogházból” (*mibbêt kele’*), a többi királynál előkelőbb

---

⁸ A fordítás során a szöveg elhelyezkedésével kapcsolatban az alábbi rövidítéseket használom: ^e – (tábla) előlapja, ^h – hátlap, ^{ap} – alsó perem, ^{fp} – felső perem. A római számok a tábla oszlopait, az arab számok a sorokat jelölik. A magyar fordításban dőlt betűvel jelölt szavak vagy értelemszerű pótlások, vagy akkád kifejezések átírásai.

helyet adott neki, illetve lecserélte ruháját és ételadagját. Az 1Krón 3,17-18-ból megtudjuk azt is, hogy Jójákin királynak 7 fia volt.

A 20. század elején Robert Koldewey, német régész Babilon városa déli palotájának feltárása alkalmával talált egy nagyméretű táblagyűjteményt a Kr.e. 601 – 577 közötti időszakból (Kasr-szövegek), amely a palotai személyzethez kapcsolódó különböző nyilvántartási adatokat tartalmazott.⁹ Az ötezernél több babiloni agyagtábla javarészt még kiadás előtt áll, így az alább közölt szövegek tágabb kontextusban csak később válnak igazán értelmezhetővé.¹⁰ A tartalmilag eddig ismert 346 tábla datolya, gabona, liszt, szeszamolaj, stb. szállításáról, átadásáról, elosztásáról szól. A palotai személyzet havonta bizonyos meghatározott fejadagok szerint részesült az említett javakban.

A fenti gyűjteményből különösen négy tábla vált ismertté Ernst F. Weidner 1939-es publikációja nyomán, amelyek Kr.e. 591 körül keletkeztek, mintegy 6 évvel Jójákin fogságra vitele után, és amelyekben megjelenik Jójákin király, családtagjai, illetve néhány más júdai is.¹¹ Az ún. Weidner-táblák visszatükrözik azt az etnikai sokszínűséget, amely a babiloni hódítások eredményeként a birodalom területén kialakult. A palota nem csupán az őshonos hivatalnokok, hanem számtalan idegen országból származó tisztviselő otthona is volt, akik a birodalmi apparátusban különféle feladatköröket töltöttek be. A földművelés céljából a vidékre áttelepített lakosság mellett (lásd alább a Yāhūdu nevű települést) a palota helyet biztosított különféle

---

⁹ A feltárásról lásd KOLDEWEY, 1969. R. Koldewey 1913-ban közölt előzetes adatokat a feltárásról. A táblák pontosabb lelőhelyével kapcsolatban újabban PEDERSEN, 2005, 110 – 134.

¹⁰ A szövegek egy része (kb. 2300) a Berlini Vorderasiatisches Museum birtokában van, amely jelenleg azok kiadásán dolgozik. A táblák mintegy 6% került eddig publikálásra (ALSTOLA, 2020, 59).

¹¹ WEIDNER, 1939, 923 – 935. A szöveg ékírásból átírt változatban megtalálható a CTIJ gyűjteményben is (babiloni corpus).

mesteremberek, hivatalnokok számára.¹² A júdai származású személyek között találunk adminisztrációs írnokot (*sēpiru*),¹³ aki a Hümê országból (Kilikia) deportált foglyok számára oszt fejadagokat (A h 8), de név szerint említi a szöveg egy júdai nevű kertészt (*nukaribbu*) (A e 31; A h 22), vagy általánosabb értelemben júdai hivatalnokokat, udvaroncokat (*ša rēš šarri*). Ezek az adatok részben egybecsengenek azzal, amit 2Kir 24,14-ben olvasunk magasrangú tisztviselők és szakemberek elhurcolásáról.

A babiloni adminisztratív szövegek Jójákin király mellett öt királyfit (*mārū*) említenek (B e ii 39; C e ii 11; C h ii 18; D e 21). Ehhez képest 1Krón 3,17-18 szerint Jójákinnak hét fia volt. Jójákin 18 évesen lett király, így Kr.e. 591-ben, az adminisztratív táblákon megjelölt időpontban 24 éves volt. A gyermekei közül néhányan minden bizonnyal már a fogságban születtek. Ez pedig arra utal, hogy a körülmények megfelelőek voltak ahhoz, hogy gyermekei szülessenek és el is tarthassa őket.¹⁴ A júdai király fiai összesen $2 \frac{1}{2}$ *qū* olajadagot kapnak,¹⁵ amely fele akkora, mint amennyit pl. az askeloni királyfiak esetében látunk.¹⁶ Ehhez képest Jójákin király az 1 *qū* átlagos fejadag hatszorosát kapja. Az adag sokkal több annál, mint amennyire egyetlen személynek havonta szüksége volt, így valószínűleg egy saját udvartartás ellátását is szolgálta. Az adag mértéke mindenképp feltűnő,

---

¹² WEIPPERT, 2010, 425; ALSTOLA, 2020, 63 – 66.

¹³ *sēpiru*, „tolmács-írástudó, írnok” (CDA 320b), arámi kölcsön szó (vö. héb. *sōpēr*). A *tupšarru* ékíráshoz értő „írnok”-kal ellentétben a *sēpiru* az alfabetikus (arámi) íráshoz értő írnokot jelenti. Vö. JURSA, 2010, 72, 81, 89. A *sēpiru* nemcsak az arámi íráshoz értő írnokot jelenti, hanem egyéb adminisztratív tevékenységet is végeztek (vö. ALSTOLA, 2020, 65 [398. j.], 127).

¹⁴ ALSTOLA, 2020, 69.

¹⁵ 1 *qū* = kb. 1 liter. Az alábbiakban a következő mértékegységekkel, illetve ezek egymáshoz viszonyított arányaival számolunk: 1 *kurru* = 5 *pānu* = 30 *sūtu* = 180 *qū*.

¹⁶ T. Alstola ezt a kisebb adagot a gyermekek korával magyarázza (2020, 69).

és utalhat Jójákin király privilegizált pozíciójára.¹⁷ Tero Alstola szerint Jójákin tulajdonképpen túszként volt Babilonban, s fogvatartása révén politikai nyomásgyakorlás történt. Nabukodonozor így próbálta stabilizálni az 597 utáni vazallus Júdával kialakított politikai viszonyát.¹⁸

1.1. Babiloni fejadag kiutalási jegyzék – (A) tábla¹⁹

Jelenleg négy olyan agyagtáblát ismerünk, amelyek a babiloni palotában élő, jobbára külföldi személyek eltartására irányuló havi élelmiszer-fejadagokat listázzák. A táblák eltérő fizikai állapotban maradtak ránk, és adott esetben egyik hiányosságát egy másik, teljesebb szöveg alapján tudjuk pótolni. A Jójákinra, illetve további júdai deportáltra vonatkozó információ ebben a teljesebb kontextusban válik értelmezhetővé.

e¹ [...] ... [...]

e² [...] *ana qāt* [...]

e³ [...] *ummāni* [...]

e⁴ [...] *šarri ša māt Lūda Nabû*-[...]

e⁵ [...] -*Sîn*¹⁰ *Bannēšaya ħubtū ša māt*
[...]

e¹ [...] ... [...]

e² [...] kezébe [...]

e³ [...] sereg [...]

e⁴ [...] Lūd királyának,²⁰ Nabû-[...]

e⁵ [...] -*Sîn*; a káriaiak,²¹ [...] ország
fogyai [...]

¹⁷ KOMORÓCZY, 2003, 229 – 230; ALSTOLA, 2020, 69. 2Kir 25,28 szerint Nabukodonozor utóda, Evil-Merodák (Amēl-Marduk) egy későbbi időpontban Jójákin székét magasabbra emelte a „többi királyokénál”, azaz ez a szöveg is előfeltételezi azt, hogy Jójákin más királyokkal volt jelen a babiloni udvarban.

¹⁸ ALSTOLA, 2020, 72. 77.

¹⁹ A szöveg jelzése: Babylon 28122; WEIDNER, 1939, 923 – 935; PEDERSEN, 2005, 119.

²⁰ Lúdia nyugat-anatóliai ország, bibliai neve *Lūd* (vö. Gen 10,3.22; 1Krn 1,11.17; Ézs 66,19; Jer 46,9; Ez 27,10; 30,5; 1Makk 8,8). A szöveg töredékessége miatt nem egyértelmű, hogy itt Lúdia királyáról van szó, vagy a király fiairól. T. Alstola ez utóbbit tartja valószínűbbnek (2020, 66).

²¹ *Bannēšu* a káriaiak települése volt Babilóniában. A káriaiak (vagy károk) Nyugat-Anatóliából származnak, Lúdia földrajzi szomszédai voltak. Hettita, babiloni, egyiptomi, perzsa és görög forrásokból is ismerjük őket, gyakran testőri vagy zsoldos sereget alkotnak. Valószínűleg rájuk utal a héb. *kāri* kifejezés is (2Kir 11,4.19; kérdéses 2Sám 20,23) – vö. POTTS, 2018, 1 – 7.

e ⁶ [...] <i>ummāna</i> [...] <i>ultu ūm 24</i> [...]	e ⁶ [...] sereg [...] 24. napjától [...]
e ⁷ [...] <i>ša 20</i> [×] KI.MIN [×] <i>qû ina qāt</i> KI.MIN [...]	e ⁷ [...] a 20 [×] ugyanúgy ²² [×] <i>qû</i> [...] ugyanazon személy által. ²³
e ⁸ [...] +4 <i>qû tēlīt ša arah Nisanni ul ulziz</i>	e ⁸ [...] +4 <i>qû</i> Nisannu hónap költségei, nincs jóváhagyva. ²⁴
e ⁹ [...] <i>ša 6 muraqqētu 2 qû ina qāt Nabû-dūr-[makī]</i>	e ⁹ [...] ²⁵ a 6 illatszerkészítő nőnek, egyenként 2 <i>qû</i> , Nabû-dūr-[makī] által
e ¹⁰ [...] <i>ša Amēl-Inanna 6 šābū 2 qû ša Labbunu</i> [šērū ša ^{kur} Yamannāya]	e ¹⁰ [...] Amēl-Inannának; 6 személy, egyenként 2 <i>qû</i> , Labbununak, a [görög pusztai őrneke] ²⁶
e ¹¹ [...] <i>ša 3+ [...] šābū 2 qû ša Ūr-milkī</i> ^{lú} [Yāudāya]	e ¹¹ [...] 3+[...] személynek, egyenként 2 <i>qû</i> , a [júdai] ²⁷ Ūr-milkīnek
e ¹² [...] <i>ša</i> ^{lú} Anšia <i>Parsumašāya 5 šābū</i> [...]	e ¹² [...] Anšia[nak], a Parsumašból valónak, 5 személy [...]
e ¹³ [...] <i>ša Kīnā mār šipri ša Dara</i> [dani ...]	e ¹³ [...] Kīnának, a Dara[danból való] követnek [...]

²² A KI.MIN logogrammat az ismétlés kifejezésére használják az ékírásos szövegek. Az ismétlés többértelmű lehet. Az alábbi szövegekre való tekintettel itt feltételezhetően a korábbihoz hasonló fejadagra, „ugyanolyan mértékű”-re utal ($\frac{1}{2}$ *qû* fejadag).

²³ Az *ina qāt* kifejezés után általában személynevek következnek. Itt tehát a KI.MIN az „ugyanazon személy által” (ti. akiről korábban szó volt, itt a töredékes szöveg miatt ismeretlen) gondolatot fejezi ki.

²⁴ *uzuzu* (GUB) talán Š forma „biztosítani, elérhetővé tenni”, vö. CAD *u* 391; esetleg G „rendelkezésre áll”, CAD *u* 386; vagy G „feljogosítva lenni valamire”, CAD *u* 387a. Lásd alább A tábla h 10.

²⁵ A hiányzó szövegrész a sor elején itt és a következő sorokban általában a fejadag mértékére utalt, tehát x *qû*, vagy x *sūtu*. M. Weippert ennél a sornál 2 *sūtu* mennyiséget rekonstruál.

²⁶ *šērū* (^{lú}EDIN^ú), vö. CDA 337a; WEIPPERT, 2010, 426, 9. j. Vö. alább h 12 és e 14'.

²⁷ Vö. alább h 13.

- e^{14'} [...] *ša Baztara šērū* [...]
- e^{15'} [...] *ša Patam u Kunzumpi*[a ...]
- e^{16'} [...] *ana bīt kimaḥḥi ina qāt Nabû-[iddin]*
- e^{17'} [...] *ša Ḥarmašu ša rēši 1 sūtu Nikû* [...]
- e^{18'} [...] *ša Gadī-il* [...]
- e^{19'} [...] *ša 8 nagārī*^{lú}*Ya*[*mannāya* ...]
- e^{20'} [...] *ša Uḥparasā* [*Pusamiški Qaḥsamunu*]
- e^{21'} [...] *ša Pusamiški* [*šušān ša uqūpē*]
- e^{22'} [...] *ša Marmā* [^{lú}*Lūdāya 3 qū 3 šābū 2 qū*]
- e^{23'} [...] *ana bīt qīpūtu* [*ša ina Bābil ina qāt Nabû-dūr-makī*]
- e^{24'} [...] *ša Aziak* [*nagāru*^{lú}*Yamannāya*]
- e^{25'} [...] *ša Ikṣur-Nabû* [...]
- e^{26'} [...] *ša 8*^{lú}*Yāudā*[*ya* ...]
- e^{14'} [...] Baztarának, a [...] pusztai
örnek
- e^{15'} [...] Patamnak és
Kunzumpi[ának ...]
- e^{16'} [...] a királyi sírhely számára
Nabû-[iddin] által
- e^{17'} [...] Ḥarmašunak, az
udvaroncnak,²⁸ 1 sūtu Nik[únak ...]
- e^{18'} [...] Gadī-ilnek, a [...]
- e^{19'} [...] a 8 gö[rög] ácsnak [...]
- e^{20'} [...] Uḥparasának,
[Pusamiškinek, Qaḥsamununak]²⁹
- e^{21'} [...] Pusamiškinek, a [majmok
őrének]
- e^{22'} [...] a Lūdból való] Marmának [3
qū; 3 személy, egyenként 2 qū]
- e^{23'} [...] a felügyelők háza³⁰ számára,
[amely Babilonban van, Nabû-dūr-
makī által]
- e^{24'} [...] Aziaknak, [a görög ácsnak]
- e^{25'} [...] Ikṣur-Nabúnak, a [...]
- e^{26'} [...] a 8 júda[inak]³¹ ...]

²⁸ *ša rēši*, általános értelemben „udvari tisztviselő”. Vö. JURSA, 2010, 72; uő., 2011, 159 – 173; PEDERSEN, 2005, 113. A *ša rēši* kölcsönszóként a héber nyelvben is ismert. Vö. *sāris* (Gen 37,36; 1Kir 22,9; 2Kir 8,6; 25,19; Eszt 2,3; Jer 38,7). Lásd még *rab ša rēši* és héber *rab-sāris* (2Kir 18,17; Jer 39,3.13).

²⁹ Rekonstrukció a tábla hátlapján található hasonló adatokból. Egyiptomi nevek (Ḥopra, Pszammetik,?) – vö. WEIPPERT, 2010, 427, 18. j.

³⁰ JURSA, 2010, 71 szerint a *bīt qīpūti* a babiloni Déli Palotában elhelyezkedő adminisztrációs központ.

e 27' [...] *ša Ardia* [...]
 e 28' [...] *ša Samaku-Yāma* [...]
 e 29' [...] *ša Yā'ukin ša*[^{kur}*Yāudu*]
 e 30' [...] *ana bīt qīpūtu ša* [...]
 e 31' [...] *ša Šalam-Yāma* [*nukaribbu*]
 e 32' [...] *ša 126* ^{lú}*Šūrāy*[*a ...*]
 e 33' [...] *ša Zabiria* ^{lú}*Lūd*[*āya ...*]
 h 1 [... *a*] ^{lú}*Bannēšāya* [...]
 h 2 [...] *ša muḫḫi bītā*[*ni ...*]
 h 3 [...] *-iddin māršu ša Šadnānā* [...]

e 27' [...] Ardiának³² [...]
 e 28' [...] Samaku-Yāmának³³ [...]
 e 29' [...] Jójákinnak,³⁴ [Júda]
 kir[ályá]nak
 e 30' [...] a felügyelők háza számára,
 amely [...]
 e 31' [...] Šalam-Yāmának,³⁵ a
 [kertésznek]
 e 32' [...] a 126 Šūrból³⁶ [való]nak
 [...]
 e 33' [...] Zabiriának, a Lūdiá[ból
 való]nak [...]
 h 1 [...] a káriaiaknak [...]
 h 2 [...] a ház felügyelőjének³⁷ [...]
 h 3 [...] *-iddin*[nek], Šadnānā fiá[nak
 ...]

³¹ Júda (pontosabban: júdiaiak) ékírásos formája itt: ^{lú}*ia-ú-da*-[*a-a ...*]. A név írásmódja az ékírásos szövegekben eltérő. Lásd alább.

³² A név lehet nyugatsémi hüpochorisztichon is (rövidített teoforikus név), tehát *Abdīya*, vagyis 'ebed + ISTENNÉV. WEIPPERT, 2010, 427.

³³ Újbabiloni szövegekben a JHVH-teofór (jahvista) nevek átírásának egyik módja a *-ia-a-ma*. A *-ma* szótag kiejtése nagyjából megegyezett a héber *-wā-* hangzóéval (vö. akk. ^{kur}*Yamānu* = héb. *Yāwān / Ywn*, „Jónia / Görögország”). A Samak-Yāma név nemcsak a babiloni listán jelenik meg, hanem az Āl-Yāḫūdu archívumok között is. A Samak-Yāma név kutatásához lásd VUKOSAVOVIĆ, 2019, 159 – 163.

³⁴ ^{mi}*a-a'-ú-kin*₇, bibliai héber *Yəḥōyākīn* egyik babiloni átírása. A júdai név többféle variációjával találkozunk ebben a gyűjteményben.

³⁵ Vö. héber *Šelemyāhū* (Jer 36,14; 38,1).

³⁶ Šūr, héb. *Šōr*, a föníciai Tírusz városa.

³⁷ LÚ *šá* UGU É-*a*-[*ni / -nu*], *ša muḫḫi bītāni*, „házfelügyelő”, amelyben a *bītānu* a belső királyi udvart jelenti (vö. *bābānu*, „külső udvar”; HENSHAW, 1980, 293). Ennek hosszabb formája lehet a *ša muḫḫu aššūbū bīti* „felügyelő a házban lakók fölött” (vö. alább D tábla e 12). A tisztség jól ismert az újasszír feliratokban is (lásd pl. SAA 17 103 e 1'). Az akkád terminus megfelel a héber 'ēšer 'al habbayit kifejezésnek.

h ⁴ [...] <i>Nabû-gāmil mār šipri ša</i> [...]	h ⁴ [...] Nabû-gāmil[nak, ...] követének [...]
h ⁵ [...] <i>ana ḫubtū ša Elamti ina qāt</i> [...]	h ⁵ [...] az Élámból való foglyoknak [...] által [...]
h ⁶ [...] <i>ardīšu ša KI.MIN ūm 15</i>	h ⁶ [...] ugyanannak a szolgája, 15. nap.
h ⁷ [...] <i>ana</i> ^{lú} <i>Bannēšāya maršūti</i> <i>ḫubtū ša māt Ḫumê</i> [...]	h ⁷ [...] a beteg (?) káriaiak[nak], a Ḫumê országbeli ³⁸ foglyok számára [...]
h ⁸ [...] <i>ḫubtū ša māt Ḫumê ina qāt</i> <i>Ma-[×]-Yāma sep[īri]</i>	h ⁸ [...] a Ḫumê országbeli foglyoknak, Ma[×]-Yāma, az ír[nok] ³⁹ által
h ⁹ [...] <i>ana ṭābiḫu</i>	h ⁹ [...] a mészárosnak. ⁴⁰
h ¹⁰ [...] x] <i>kurru 1 sūtu tēlēt ša araḫ</i> <i>Ayyāri ulziz</i>	h ¹⁰ [...] x] <i>kurru 1 sūtu Ayyāru</i> hónap kiutalásai, jóváhagyva.
h ¹¹ [...] <i>6 muraqqētu 2 qū ina qāt</i> <i>Nabû-dūr-mak[ī]</i>	h ¹¹ [...] 6 illatszerkészítő nőnek, egyenként 2 <i>qū</i> , Nabû-dūr-mak[ī] által
h ¹² [...] <i>Labbanu šērū ša</i> ^{kur} <i>Yamannāya 6 šāb[ū ...]</i>	h ¹² [...] Labbanunak, a görög pusztai őré; 6 személy [...]
h ¹³ [...] <i>Ūr-milkī</i> ^{lú} <i>Yāudāya 2 šābē 2</i> <i>qū</i> [...]	h ¹³ [...] Ūr-milkīnek, a júdai, ⁴¹ 2 személy, egyenként 2 <i>qū</i> [...]

³⁸ *māt Ḫumê*, Kilikia babiloni neve.

³⁹ A *sēpiru* a babiloni *tuṣšarru* ékíráshoz értő írnoctól eltérően az arámi (alfabetikus) íráshoz értő személyt jelenti, bár úgy tűnik ennél több adminisztratív szerepe is volt. Az Újbabiloni birodalom idejéből az ékírásos szövegek mellett egyre gyakrabban jelennek meg az arámi nyelvű szövegek is. Ezen a helyen a *sēpiru* egy júdai származási írnoct-tisztviselőre utal (vö. héb. *sōpēr*).

⁴⁰ *ṭābiḫu* (^{lú}GÍR.LÁ), „hentes, mészáros” vö. CAD *t*, 6 – 8.

⁴¹ Itt: ^{lú}*ia-ú-da-a-a*.

^{h 14} [...] *Kīnā mār šipri ša Daradani 5 šābē 2 qû* [...]

^{h 15} [...] *Bagindû* ^{kur}*Parsumašāya* [...]

^{h 16} [...] *Kunzumpia šērû ša*
^{kur}*Yamanna 2 šābē 2 [qû ...]*

^{h 17} [... -d] *ibbia šērû ša*
^{kur}*Parumaš[āya] 3 šābē 2 [qû ...]*

^{h 18} [...] *Bigindû KI.MIN 6 šābē ultu ūm 29* [...]

^{h 19} [... a] *na bīt kimaḥḥi ina qāt Nabû-iddin ultu ūm [×] adi ūm 10+* [...]

^{h 20} [...] *Ḥarmašu ša rēši Miširāya 1 sūtu Nikû [×] qû* [...]

^{h 21} [...] *8 nagārī* ^{kur}*Ya<man>nāya*

^{h 22} [...] *Šalam-Yāma nukaribbu*

^{h 23} [...] *Uḥparasâ Pusamiški*
Qaḥsamunu

^{h 24} [...] *Pusamiški šušān ša uqūpē*

^{h 14} [...] Kīnának, a Daradanból való követnek; 5 személy, egyenként 2 *qû* [...]

^{h 15} [...] Bagindúnak, a Parumaš országbelinek [...]

^{h 16} [...] Kunzumpiának, a görög pusztai óré; 2 személy, [egyenként] 2 [*qû* ...]

^{h 17} [... -d]ibbiának, a Parumaš oszágbeli pusztai órnek; 3 személy, [egyenként] 2 [*qû* ...]

^{h 18} [...] Bigindúnak, ugyanúgy; 6 személy, a 29. naptól [...]

^{h 19} [...] a királyi sírhely [számára] Nabû-[iddin] által, a [x.] naptól a 10+[x] napig [...]

^{h 20} [...] Ḥarmaşunak, az egyiptomi udvaroncnak, 1 *sūtu*; Nikúnak [x] *qû* [...]

^{h 21} [...] a 8 gö<r>ög ácsnak

^{h 22} [...] Šalam-Yāmának, a kertésznek

^{h 23} [...] Uḥparasának, Pusamiškinek, Qaḥsamununak

^{h 24} [...] Pusamiškinek, a majmok órének⁴²

⁴² *šušānu*, „majom-idomár”? Vö. JURSA, 2010, 70.

h 25 [...] <i>Marmā</i> ^{lú} <i>Lūdāya 3 qû 3 šābū</i> 2 <i>qû</i>	h 25 [...] a Lūdból való Marmának, 3 <i>qû</i> ; 3 személy, egyenként 2 <i>qû</i> .
h 26 [...] <i>ana bīt qīpūtu ša ina Bābil</i> <i>ina qāt Nabû-dūr-ma[kī]</i>	h 26 [...] a felügyelők háza számára, amely Babilonban van, Nabû-dūr- ma[kī] által
h 27 [...] <i>Aziak nagāru</i> ^{lú} <i>Yamannāya</i>	h 27 [...] Aziaknak, a görög ácsnak
h 28 [...] 6 ^{lú} <i>Yāw-dāya igrīšunu 3 qû</i>	h 28 [...] a 6 j ^á w ^d ainak, ⁴³ az ő bérük (?) 3 <i>qû</i>
h 29 [...] <i>Mušēzib-Nabû</i> ^{lú} [...]	h 29 [...] Mušēzib-Nabûnak, a [...]
h 30 [...] ^{lú} <i>Rašdāya 2 šābū</i> [×] <i>qû</i>	h 30 [...] a Rašdu országból valónak, 2 személy, egyenként [x] <i>qû</i>
h 31 [...] <i>ša</i> [...] 5 <i>šābū 2 qû</i>	h 31 [...] -nak [...] 5 személy, egyenként 2 <i>qû</i>
h 32 [...] ^{kur} <i>Yāudu</i>	h 32 [...] Júda ⁴⁴
h 33 [...] ... [...]	h 33 [...] ... [...]

1.2. Babiloni fejadag kiutalási jegyzék – (B) tábla⁴⁵

e ii 1-37 [...] ... [...]	e ii 1-37 [...] ... [...]
e ii 38 1 <i>sūtu ana Yā'ukin šar ša</i> ^{kur} <i>Yā[hūdu]</i>	e ii 38 1 <i>sūtu</i> Jójákinak, ⁴⁶ Jú[da] ⁴⁷ ország királyának
e ii 39 2 ½ <i>qû ana 5 mārī šarri ša</i> ^{kur} <i>Yāhūdu</i>	e ii 39 2 ½ <i>qû</i> Júda királya 5 fiának
e ii 40 4 <i>qû ana 8</i> ^{lú} <i>Yāhūdāya ½ [qû]</i>	e ii 39 4 <i>qû</i> a 8 júdainak, [egyenként] ½ [<i>qû</i>]
e ii 41 [...] ... [...]	e ii 39 [...] ... [...]

⁴³ Itt: ^{lú}*ia-ú-da-a-a*.

⁴⁴ Itt: [^{kur}]*ia-ú-du*.

⁴⁵ Babylon 28178+28299a; WEIDNER, 1939, 923 – 935; PEDERSEN, 2005, 121.

⁴⁶ Szótagírással: ^m*ia- 'u-kin*.

⁴⁷ *ia-[a-hu-du]*. Az írásmód eltér attól, amelyet az A táblán látunk.

h iii 1' [...] ... [...]

h iii 2' [... nu]karrībū 4 akalu ina qāt
Abdā

h iii 3' [...] 4 KI.MIN akalu ina qāt
Sîn-aḫu-iddin

h iii 4' [...] dayyālu ša bīt Šulāya

h iii 5' [...] Nabû-lē'i ša rēši ša eli
Elamti

h iii 6' [...] 2 mārī ša Agā šar ša

^{kur}Isqillunu 1 qū

h iii 7' [...] 190 mahḫū ša Šurra ½ qū
ina qāt Nabû-[× - (×)]

h iii 8' [...] KI.MIN ^{lú}Isqillunāya ½ qū
Ḫalabisu 2 ½ qū

h iii 9' [...] KI.MIN ^{lú}Maḫazināya :

h iii 10' [...] ana 46 ^{lú}Miširāya ½ qū
20 sinništu 4 akalu

h iii 1' [...] ... [...]

h iii 2' [... a ke]rtészek[nek], egyenként 4
kenyér, Abdā által

h iii 3' [...] 4 kenyér egyenként,
ugyanúgy, Sîn-aḫu-iddin által

h iii 4' [...] Šulāya háza szolgájá[nak],⁴⁸
egyenként ½ qū

h iii 5' [...] Nabû-lē'i[nek], az Élámiaiért
felelős udvaroncnak

h iii 6' [...] Agā, Askelon ország⁴⁹ 2

fiá[nak], [egyenként] 1 qū

h iii 7' [...] a 190 Šūr-i tengerésznek,
«egyenként» ½ qū, Nabû-[× - (×)] által

h iii 8' [...] ugyanúgy az askeloniaknak,
«egyenként» ½ qū, Ḫalabisu 2 ½ qū

h iii 9' [...] ugyanúgy a Maḫazinu
országbelieknek, ugyanúgy

h iii 10' [...] a 46 egyiptominak,
«egyenként» ½ qū; 20 nő, egyenként 4
kenyér

⁴⁸ A [^{lú}]dayyālu, CDA 58a szerint lehet arámi kölcsönzó, ebben az értelemben „szolga”. Újasszír szövegekből ismert a „felderítő, előőr” értelmezés is.

⁴⁹ A filiszteus Askelon (itt: ^{kur}is-gil-lu-nu, vö. h iii 8': ^{lú}is-gil-lu-na-a) városállam királya. Askelon elfoglalásáról Kr.e. 604-ben a Babiloni krónikákban is olvasunk: „I. évében Nabûkudurriuşur Simanu hónapban a seregeit mozgósítván, Ḫattu országra tört, és Kislimu haváig Ḫattu országban győzelmesen nyomult előre. (Midőn) Ḫattu ország királyai valamennyien orcája elé járultak, átvette súlyos adójukat, Aşqalon város felé vonulván, Kislimu hónapban elfoglalta azt. Elfogta királyát, kincseit zsákmányként vitte el, s aki megmaradt közülük, [azokat foglyul ejtette]. A várost rommá és pusztulássá változtatta. Šabtu hónapban Bābili városába tért vissza.” KOMORÓCZY, 2003, 234.

h iii 11' [...] *ana 31* KI.MIN

lú *Šapūnāya ½ qû* :

h iii 12' [...] *ana Ba'*-[× ×]-*ummu* :

h iii 13' [...] *ana bīt qīpūtu ina qāt[ī]*

Anum-ušallim

h iii 14' [...] *ana* KI.MIN *ina qāt Nabû-*
tuktī

h iii 15' [...] *ana 8 šābē ½ qû ina qāt*

Šunania

h iii 16' [...] *ana 9 šābē ½ qû ina qāt*

Balgaš

h iii 17' [...] *ana 10* lú *Bannēšāya ½ qû*

[*ina*] *qāt Armaguḥu*

h iii 18' [...] *ana 4 šābē ½ qû ina [qāt*

× ×]-*aḥu*

h iii 19' [...] *-rašu ½ qû* [...]

h iii 20' [...] *-dia* [...]

h iv 1' [...] ... [...]

h iii 11' [...] a 31 ugyanúgy, a Šapūnu

országbelinek egyenként ½ *qû*,

ugyanúgy

h iii 12' [...] *Ba'*-[× ×]-*ummunak*,

ugyanúgy

h iii 13' [...] a felügyelők háza számára,

Anum-ušallim által

h iii 14' [...] ugyanannak, Nabû-tuktī által

h iii 15' [...] a 8 személynek, egyenként ½

qû, Šunania által

h iii 16' [...] a 9 személynek, egyenként ½

qû, Balgaš által

h iii 17' [...] a 10 káreainak, egyenként ½

qû, Armaguḥu [ál]tal

h iii 18' [...] a 4 személynek, egyenként ½

qû, [× ×]-*aḥu* ál[tal]

h iii 19' [...] *-rašu ½ qû* [...]

h iii 20' [...] *-dia* [...]

h iv 1' [...] ... [...]

1.3. Babiloni fejadag kiutalási jegyzék – (C) tábla⁵⁰

e ii 1-9 [...] ... [...]

e ii 10 *1 sūtu Yāuya*[*kin* ...]

e ii 11 *2 ½ qû ana 5 mārī* [...]

e ii 1-9 [...] ... [...]

e ii 10 *1 sūtu* Jójá[*kinnak*, ...]⁵¹

e ii 11 *2 ½ qû* 5 fiának [...]

⁵⁰ Babylon 28186; WEIDNER, 1939, 923 – 935; Pedersen, 2005, 121.

⁵¹ Itt: ^m*ia-a-ú-ia*-[*kin*].

e ii 12 [...] ... [...]

h iv 1' [...] ... [...]

h iv 2' [...] *ša ̣ātū ina qāt* [...]

h iv 3' [...] *Šarru-bītu-uba*'a [...]

h iv 4' [...] *ina qāt Mannu-kī-Ninlil*

h iv 5' [...] *muraqqētu 1 qū ina qāt*

Nabû-dūr-makī

h iv 6' [...] *šaḳē ina qāt Šarru-nūrī*

h iv 7' [...] *attarānu Ina-pāni-Nabû-*

nēm

h iv 8' [...] *paššūrū Nabû-erīb*

h iv 9' [...] *ša 15 ̣upšarrī ½ qū*

e ii 12 [...] ... [...]

h iv 1' [...] ... [...]

h iv 2' [...] az ajándékoknak⁵² a [...] által

h iv 3' [...] Šarru-bītu-uba''a [...]

h iv 4' [...] Mannu-kī-Ninlil által

h iv 5' [...] illatszerkészítő nőknek,

egyenként 1 qū, Nabû-dūr-makī által

h iv 6' [...] pohárnoknak,⁵³ Šarru-nūrī

által

h iv 7' [...] a harckocsik [...] -nak,⁵⁴ Ina-

pāni-Nabû-nēm által⁵⁵

h iv 8' [...] az asztalok [...] -nak,⁵⁶ Nabû-

erīb által⁵⁷

h iv 9' [...] a 15 írónoknak,⁵⁸ egyenként ½

qū

⁵² *̣ātū*, „ajándék, díj, kenőpénz” (vö. CDA 413b; SAD *ad locum*).

⁵³ A [...] ^{lū}ŠU.DU₈.A (D tábla e 7: ^{lū}ŠU.DU₈.A^{mes}) kifejezést CTIJ így fordítja: „people (taken as) surety”, kezesként (deportált?) emberek. A ŠU.DU₈.A logogram „kéz” (^{lū}ŠU.DU₈.A, „kezes”) olvasata ismert ugyan, de ez a variáció itt nem valószínű. Egy másik, bár szintén kevésbé valószínű opció lehet az, hogy a *kamū* II „megkötözni” ige logogramjával, illetve ennek derivátumával van dolgunk (vö. CDA 145a; ^{lū}ŠU.DU₈.A háborús foglyokkal kapcsolatos használatához korai akkád szövegekben lásd GELB, 1973, 73. 77). Legvalószínűbb, hogy a ^{lū}ŠU.DU₈.A az asszír szövegekből ismert *šāqē* „pohárnok” tisztség logografikus formája (vö. CAD § 2.30b; MEYER, 2011, 362; JURSA, 2010, 70. 89). A D tábla e 7-ben található többes számú formához lásd főként MEYER, 2011, 362. A pohárnoki tisztség magasrangú tisztség volt az asszír udvarban, de babiloni szövegekben viszonylag ritkán találkozunk vele.

⁵⁴ (*w*)*attaru*, a szövegben valószínűleg ^{gis} determinatívisszal jelenik meg, jelentése: „(harci?) kocsi” (vö. *attartu* / *uttartu* CDA 31a, 437b), amely nagyobb méretű kerékkel rendelkezett. SAA 5 215 e 7-8 szerint vontathatta ló vagy öszvér. SAA 6 37 h 9-10 szerint egy tisztviselő feladatkörébe tartozott az ilyen szekerekből álló harci alakulat irányítása (*rab kišir ša utarrāte*).

⁵⁵ Vö. D tábla e 8.

⁵⁶ A szöveg töredékessége miatt nem egyértelmű, de elképzelhető, hogy itt átvitt értelemben az „asztali” szolgálkról van szó (vö. CDA 270a).

⁵⁷ Vö. D tábla e 11.

⁵⁸ D tábla e 10 szerint: *̣upšarrū ša ēkalli* „a palota írónkai”.

^{h iv 10'} 2 *sūtu* ½ *qū* *ša* 25 *nāš mē ša*
nērebi ½ *qū ina qāt[ī]* *Ištar-šarru-*
ušur

^{h iv 11'} 3 ½ *qū* *ša* 7 *ša rēši* ½ *qū ina*
qāt Rēmūt

^{h iv 12'} 2 *qū* *ša Abdi-milkī šābū*

^{h iv 13'} 1 ½ *qū* *ša* 3 *nagārī* *ša*
Armādāya ½ *qū*

^{h iv 14'} 1 *sūtu* 1 ½ *qū* *ša* 8 ^{lú} *KI.MIN*
Gubulāya 1 *qū adi našū* ½ *qū*

^{h iv 15'} 3 ½ *qū* *ša* 7 ^{lú} *KI.MIN*

Yamannāya ½ *qū*

^{h iv 16'} ½ *qū* *ana Inanna-ēṭir nagāru*

^{h iv 17'} 1 *sūtu* *ana Yākūkinu šar* *ša*
Yākūdu

^{h iv 18'} 2 ½ *qū* *ša* 5 *mārī* *ša* *šar* *ša*
Yākūdu ina qāt Qanā'ā[ma]

^{h iv 10'} 2 *sūtu* ½ *qū* a bejárat 25
vázhordójának, egyenként ½ *qū* Ištar-
šarru-ušur által

^{h iv 11'} 3 ½ *qū* a 7 udvaroncnak,
egyenként ½ *qū*, Rēmūt által

^{h iv 12'} 2 *qū* Abdi-milkīnek, a
kelmefestőnek⁵⁹

^{h iv 13'} 1 ½ *qū* a 3 Arwadból való
ácsnak, egyenként ½ *qū*

^{h iv 14'} 1 *sūtu* 1 ½ *qū* a Gublából⁶⁰ való
úgyszintén ácsoknak,⁶¹ 1 *qū* még
kiosztásra vár, egyenként ½ *qū*

^{h iv 15'} 3 ½ *qū* a görög úgyszintén

ácsoknak,⁶² egyenként ½ *qū*

^{h iv 16'} ½ *qū* Inanna-ēṭirnek, az ácsnak

^{h iv 17'} 1 *sūtu* Jójákinnak,⁶³ Júda⁶⁴
királyának

^{h iv 18'} 2 ½ *qū* Júda királya 5 fiának,
Qanā'ā[ma]⁶⁵ által

⁵⁹ Az akkád *šābū* (*ša-bu-ú*) jelentése nem „katona” (így CTIJ), hanem „kelmefestő” (JURSA, 2010, 72; CDA 331b; talán arámi kölcsönszó).

⁶⁰ Gubla, héb. *Gəbal*, a föníciai Búblosz akkád neve. A búbloszi ácsokhoz lásd 1Kir 5,32.

⁶¹ A ^{lú} *KI.MIN* ez esetben az azonos foglalkozásra utal. Vö. D tábla e 17.

⁶² Vö. előző jegyzet és D tábla e 18.

⁶³ Itt: ^m*ia-ku-ú-ki-nu*. A *h* hang *k*-val való átírása feltűnő, de ugyanezt látjuk Júda nevében is (lásd alább). A szöveg egy elírást is tartalmaz Jójákin személyét illetően: *Yākūkinu mār šar ša Yākūdu*, „Jójákin, Júda királyának fia” (!). A *mār* (DUMU) logogramma beiktatása hibás.

⁶⁴ Itt: *ia-ku-du*, hiányzik az ország / város determinatívusz, de ebben a szövegben ez máshol is gyakran elmarad.

⁶⁵ Itt: ^m*qa-na-a'-a-[ma]*, tehát nem *-ia-ma*, vö. D tábla e 21. A *Qnyh* / *Qnyw* név nem jelenik meg az Ószövetségben, de ismert biblián kívüli forrásokból. Vö. WEIPPERT, 2010, 429, 31. j.

h iv 19' 3 qû ana atturānu ina qāt Ša-Nabû-šû [ša rab ēkalli]

h iv 20' [...] qû ša 4 ša rēš ušertīšunu [...]

h iv 21' [...] qû ša 218 mārī ½ qû ina qāt [...]

h iv 22' [...] ša 8 ša rēši Išqilunāya [...]

h iv 23' [...] ^{lú}KL.MIN nārū [...]

h iv 24' [...] ... [...]

h iv 19' 3 qû a harckocsiknak, Ša-Nabû-šû, a [palota felügyelője]⁶⁶ által

h iv 20' [...] qû a 4 fegyőrnek⁶⁷ [...]

h iv 21' [...] qû a 218 ifjúnak, egyenként ½ qû, [...] által

h iv 22' [...] a 8 Askelonból való udvaroncnak [...]

h iv 23' [...] a szintén *Askelonból való*⁶⁸ énekeseknek [...]

h iv 24' [...] ... [...]

1.4. Babiloni fejadag kiutalási jegyzék – (D) tábla⁶⁹

e¹ [...] ... [...]

e² [...] -ušallim ša rēši

e³ [...] Šarru-bītu-uba''a

e⁴ [...] Mannu-akī-Ninlil

e⁵ [...] Nabû-lē'i

e⁶ [... mu]raqqētu 1 qû

e⁷ [...] šāqê ina qāt Šarru-nūrī

e⁸ [...] attarānu ina qāti Ina-pāni-

Nabû-nē[m]

e⁹ [...] eršī ina qāt Šār-Bēl-tāb

e¹ [...] ... [...]

e² [...] -ušallim, az udvaronc

e³ [...] Šarru-bītu-uba''a

e⁴ [...] Mannu-akī-Ninlil

e⁵ [...] Nabû-lē'i

e⁶ [... il]latszerkészítő nőknek, egyenként 1 qû

e⁷ [...] pohárnoknak, Šarru-nūrī által

e⁸ [...] a harckocsiknak, Ina-pāni-

Nabû-nē[m] által

e⁹ [...] az ágyak [...] -nak, Šār-Bēl-tāb által

⁶⁶ D tábla e 22 alapján itt a rab ēkalli „palota felügyelője” állhatott (^{lú}GAL É.GAL).

⁶⁷ A ša rēš ušerti kifejezéshez lásd JURSA, 2000, 506-507; uő, 2010, 72.

⁶⁸ A „szintén” ez esetben az askeloni származásra utal, vö. D tábla e 25.

⁶⁹ Babylon 28252; WEIDNER, 1939, 923 – 935; PEDERSEN, 2005, 123.

- e¹⁰ [... ša] 15 *tuṣšarrī ša ēkalli* ½ *qû* e¹⁰ [...] a 15 palota írnoknak,
egyenként ½ *qû*
- e¹¹ [...] *paššūrū ina qāti Nabû-erīb* e¹¹ [...] az asztalok [...] -nak, Nabû-
erīb által
- e¹² [...] *Abdâ ša muḥḥu aššübū bīti* e¹² [...] Abdâé, aki a házban lakók
fölött felügyelő⁷⁰
- e¹³ [... ša] 25 *nāš mē ša nērebi* ½ *qû* e¹³ [...] a bejárat 25 vízfordójának,
ina qāt Ištar-šarru-ušur egyenként ½ *qû* Ištar-šarru-ušur által
- e¹⁴ [... ša] 8 *ša rēši : ina qāt Rēmūt* e¹⁴ [...] a 8 udvaroncnak, úgyszintén,⁷¹
Rēmūt által
- e¹⁵ [... ša] *Abdi-milki šābū* e¹⁵ [...] Abdi-milkīnek, a
kelmefestőnek
- e¹⁶ [...] *nagārī ša* ^{lú}*Armadūa* ½ *qû* e¹⁶ [...] az Arwadból való ácsoknak,
egyenként ½ *qû*
- e¹⁷ [...] *nagārī ša* ^{lú}*Gubulāya* 1 *qû* e¹⁷ [...] a Gublából való ácsoknak,
«1 *qû*» egyenként 1 *qû*, «egyenként 1 *qû*»⁷²
- e¹⁸ [...] *nagārī* ^{kur}*Yamanāya* *ša* e¹⁸ [...] a görög hajókészítő ácsoknak,
saṣṣīnātu ½ *qû* [egyenként] ½ *qû*
- e¹⁹ [...] *-ušēzib nagāru* e¹⁹ [...] *-ušēzib*[nek], az ácsnak
- e²⁰ [... Y] *ā'ukin šar ša* ^{kur}*Yāḥūdu* e²⁰ [... Jó]jákin[nak],⁷³ Júda⁷⁴
királyá[nak]

⁷⁰ A *ša muḥḥu aššübū bīti* valószínűleg azonos a rövidebb *ša muḥḥu bīti* „házfelügyelő” kifejezéssel.

⁷¹ Vagyis személyenként ½ *qû*.

⁷² Talán duplum, bár pontosan ennél a sornál figyelhető meg eltérés a szokásos fejadaghoz viszonyítva a C táblán is (h iv 14').

⁷³ Itt: ^m*ia*]-*a* [']*ú*-*kin*₇.

⁷⁴ Itt: ^{kur}*ia*-*ḥu*-*du*.

^{e 21} [... *mārī*] *šarri ša* ^{kur} *Yāhūdu ina qāti Qanā-Yāma*

^{e 22} [...] *ina qāt Ša-Nabû-šū rab ēkalli*

^{e 23} [... *ša 4 rēš*] *ša ušertīšunu 1 qû*

^{e 24} [...] $\frac{1}{2}$ *qû ina qāt Šamaš-mukīn-[×]*

^{e 25} [... ^l *Šqilunāya* $\frac{1}{2}$ *qû*

^{e 26} [...] *nārū* ^{lú} *Šqilunāy[a ...]*

^{e 27} [...] *maššaru* [...]

^{e 28} [...] $\frac{1}{2}$ *qû ina qāt* [...]

^{e 29} [...] ... [...]

^{e 21} [...] Júda királya [fiainak], Qanâ-Yāma⁷⁵ által

^{e 22} [...], Ša-Nabû-šū, a palota felügyelője által

^{e 23} [...] a fegyház [4 órének], egyenént 1 *qû*

^{e 24} [...] $\frac{1}{2}$ *qû*, Šamaš-mukīn-[×] által

^{e 25} [...] Askelonból való [...], egyenként $\frac{1}{2}$ *qû*

^{e 26} [...] Askelonból va[ló] énekeseknek [...]

^{e 27} [...] ör [...]

^{e 28} [...] $\frac{1}{2}$ *qû* [...] által

^{e 29} [...] ... [...]

2. Júdai személyek a Szippar-i Šamaš-archívumból

Szippar (Tell Abu Habbâ), egyike a legkorábról ismert mezopotámiai városoknak. Babilon várostól északra, mintegy 60 km-re helyezkedik el, az egykori Asszíria és Babilon határán. Földrajzi helyénél fogva fontos kereskedelmi központ, az Ebabbar nevet viselő, Šamaš-napistennek szentelt templom ősi helye. Az Újbabiloni birodalom korából az Ebabbar templom archívumából, illetve magánarchívumokból több tízezer agyagtábla került napvilágra.⁷⁶ Ezek között találunk olyanokat is, amelyek a Kr.e. 6. században a birodalom területére letelepített júdaiak

⁷⁵ Itt: ^m*qa-na-a-ma*. Vö. fentebb C tábla h iv 18'.

⁷⁶ A Szippar-i agyagtáblagyűjteményhez lásd BONGENAAR, 1997.

mindennapjaiba engednek betekintést. Az adminisztratív jellegű szövegekből főként arra vonatkozóan találunk szekvenciális adatokat, hogy milyen volt a kapcsolat az őslakosság és a betelepített júdaiak között. Az alább közzétett szövegek a házassági kapcsolatokra és az üzleti ügyekre vonatkozóan tartalmaznak információkat.

A táblák közül az első kettő (Szippar 1–2) nem a templomi archívum része. Az Ebabbar templomhoz közel találták, de privát archívumokhoz tartozhatott.⁷⁷ A Szippar 3–5 viszont az Ebabbar templomból származik. Ezeket a szövegeket (lásd még Szippar 6) összekapcsolja egy Arih nevű jómódú, júdai származású család,⁷⁸ aki a szövegek tanúsága szerint üzleti ügyei révén befolyásos helyzetbe kerül a babiloni társadalomban. Családtagjainak nevei mellett a szövegek a *tamkāru* „kereskedő”, illetve *tamkār ša šarri* „királyi kereskedő” megjelöléseket használják.⁷⁹ A babiloni kereskedők közül sokan – némiképp érthető módon – nem babiloni származásúak, és ez kétségkívül előnyükre vált az üzleti kapcsolatok kiépítésében. Az Arih család leszármazottjainak nevei eltérőek. Arih gyermekei között váltakozva jelennek meg héber (Amušê, Aḫī-Yāma) és babiloni nevek (Basīya, Marduka), de Amušê

---

⁷⁷ A magánarchívum tulajdonosa viszont ismeretlen marad. Vö. ALSTOLA, 2020, 88.

⁷⁸ Az Arih családnévvel kapcsolatban lásd ZADOK, 2004, 108 – 110; BLOCH, 2014, 128 – 129.

⁷⁹ Az 1. évezred Babilonjában a kereskedelem nem volt államilag szabályozott, és különböző érdekcsoportok vehettek részt ebben. De a *tamkāru*, illetve a *tamkār ša šarri* szakmai címek valószínűleg intézményi kötődésre utalnak. Vö. ALSTOLA, 2020, 80 – 82.

családjában minden ismert gyermek babiloni nevet visel.⁸⁰ Kérdés marad, hogy a babiloni nevek adaptációja milyen összefüggésben áll a család vallási elköteleződésével, illetve mennyiben tekinthető a gazdasági érdekekkel is összefüggő babiloni inkulturáció egyik jelének.⁸¹

A Szippar-i gyűjteményben itt megjelenített Kürosz király korából származó utolsó szöveg (Szippar 7) egy tiltott szerelmi kapcsolat rövid, de érdekes dokumentuma.

*2.1. Egy júdai menyasszony és babiloni vőlegénye (Szippar 1)*⁸²

Guzānu babiloni név, s a hármas névszerkezet az újbabiloni kor gyakorlata értelmében előkelő származásra utal.⁸³ A menyasszony neve, Kaššāya, nem júdai eredetű,⁸⁴ származása alapján viszont kétségtelenül

---

⁸⁰ Az Āl-Yāhūduból, illetve a Nippur-i Murašū archívumok esetében az onomasztikai adatok eltérő képet mutatnak, ott ugyanis a jahvista nevek aránya sokkal nagyobb. A Murašū-archívumból ismert júdaiak 90%-a jahvista, vagy sajátosan júdai nevet viselt, a többi is olyan semleges nevet, amelyben nem jelenik meg idegen istenség vagy kultuszhely (hasonló megállapításokat olvashatunk a Yāhūdu-i archívumot illetően, lásd alább; vö. PEARCE, 2015, 18 – 22; ALSTOLA, 2020, 161). A legritkább esetben találkozunk olyan zsidó személlyel, aki valamelyik babiloni isten nevét viseli (vö. BLOCH, 2014, 125). Az Ariḫ-család esetében viszont itt figyelembe kell venni azt is, hogy városi kultúrában, tehát magasabb társadalmi körökben él, mint az Āl-Yāhūdu-i, vagy a Nippur környéki vidéki, jobbára földműveléssel foglalkozó zsidóság. Illetve figyelembe kell venni azt is, hogy a Murašū-archívum zsidósága egy évszázaddal későbbi, ez pedig valamilyen szinten tükrözheti a közösség vallási életében végbemenő változásokat.

⁸¹ A témával részletesen foglalkozik BLOCH, 2014, 129k.132k; vö. még ALSTOLA, 2020, 97 – 98.

⁸² Vö. BLOCH, 2014, 142 – 147 (Text 1), jelenleg a British Museumban (BM 65149 / 82-9-18, 5130); CTIJ (Szippar-i corpus).

⁸³ Guzānu, a Kiribtu fia, Arraru leszármazottja. Sorban a harmadik nem a nagyapa neve, hanem egy híres családi ős. Ebben az esetben Arraru, fordításban „Molnár”. A babiloni családnevek szerkezetéhez lásd főként WUNSCH, 2014, 289 – 314. Az Arraru-család babiloni státuszával kapcsolatban lásd ALSTOLA, 2020, 93k, aki a rendelkezésre álló adatok alapján azt gyanítja, hogy Babilonból Szipparba költözött tehetős kereskedő családról lehet szó.

⁸⁴ Több más eredetileg etnikumjelző névhez hasonlóan talán ez is a Kaššuból származik, vagyis „kasszita”. Az ilyen típusú nevekre számtalan példát találunk az Ószövetségben is.

júdai család gyermeke. Apja Amušê, héber nevet visel.⁸⁵ Testvérbátyja viszont (Bêl-uballit) már babiloni nevet kapott.⁸⁶ A tanúk között több jahvista nevű személyt találunk, négy tanú a *tamkāru*, azaz „kereskedő” címet viseli. A házassági szerződés szövege nagyvonalakban megfelel az újbabiloni gyakorlatnak.⁸⁷

^{e 1} [G]uzānu māršu ša Kiribtu mār
^{lú} Arraru ² [ina ḥ]uddu libbīšu ana
 Bêl-uballit māršu ³ [ša] Amušê u
 Gudaddadītu ⁴ ummīšu kīam iqbi
 umma Kaššāya ⁵ mārtaḫunu nārta
 ana aššūtu ⁶ ibinnimma lū aššatu šī

^{e 1-6} [G]uzānu, Kiribtu fia, Arraru
 leszármazottja, szabad
 elhatározásá[ból]⁸⁸ így szólt Bêl-
 uballit-hoz, Amušê fiához és
 Gudaddadītuhoz, az ő anyjához:⁸⁹
 Kaššāyát, a ti hajadon⁹⁰ lányotokat⁹¹
 adjátok nekem⁹² feleségül, hadd legyen
 ő feleségem.

⁸⁵ *mA-mu-še-e*. A név nagy valószínűséggel a héber *Hōse‘a* akkád formája. Vö. BLOCH, 2014, 146; ALSTOLA, 2020, 86.

⁸⁶ Bêl-uballit = „Bêl / Az Úr (általában Marduk) életre kelt / meggyógyít”. Bár itt is, mint más júdai Bêl-névelemet tartalmazó személynév esetében kérdéses, hogy a Bêl nem utalhat-e implicit módon JHVH-ra (vö. *Ba‘al*) is.

⁸⁷ Lásd ehhez ROTH, 1989; WUNSCH, 2003.

⁸⁸ *ina ḥuddu libbīšu*, szó szerint „szíve örömeiben, elégedetten”, jogi szövegekben „szabad elhatározásból” (vö. CDA 119a).

⁸⁹ Amušê, az apa valószínűleg halott, ezért veszi át szerepét a menyasszony testvére.

⁹⁰ A *NAR-tu_s* olvasata lehet *batultu* (vö. héb. *batulâ*) „hajadon, szűz”, vagy *nu‘artu (nārtu)* „lány” (vö. héb. *na‘ārâ*, pl. Deut 22,28). Lásd ROTH, 1987, 715 – 747; uő, 1988, 188; LOCHER, 1986, 165 – 175; WUNSCH, 2003, 3 – 7; BLOCH, 2014, 146 (az akkád *NAR nu‘artu / nārtu* általában „női énekes”). De lásd Yāhūdu 1 e 10, ahol hasonló összefüggésben egyértelműen a *batultu* formát használja.

⁹¹ A megszólított a lány testvére és anyja, így értelemszerűen a lány a testvért is jelenti. A testvér megjelenése az apa helyett azt sugallja, hogy az apa már halott volt a házassági kérés pillanatában. Vö. BLOCH, 2014, 146.

⁹² Az *ibinnimma* (< *binna*, „add”; CDA 44b) kifejezéshez lásd főként HACKL, 2012, 100 – 114.

^{e 7} *Bēl-uballiṭ u Gudadaddītu
ummīšu* ⁸ *iššēmūšimma Kaššāya
mārtašunu* ⁹ *nārtu ana aššūtu
iddinnūiššu*

^{e 10} *ina ūmu Kaššāya itti zikari
šanāmma* ¹¹ *kaldatta ina patar
parzilli tamāta*

^{e 12} *ina ūmu Guzānu Kaššāya
undašširma* ¹³ *aššatu šanītu ana
muḥḥīšu irtēšu* ¹⁴ *6 manū kaspi
inamdīnšimma ana* ¹⁵ *bī abīšu
tallak*

^{e 15b} *Bēl-uballiṭ* ¹⁶ *u Gudadaddī<tu>
ina ḥuddu libbīšunu* ¹⁷ *1/3 manū
šukuttu 1 šiqil ḥurāšu inšabbāta* ¹⁸ *ištēt eršu akkadītu 5 kussū* ¹⁹ *1
paššūru kāsū baṭū siparru* ²⁰ *ana
nudunnē itti Kaššāya* ²¹ *mārtīšunu
ana Guzānu māršu ša Kiribtu* ^{ap 22} *mār* ¹⁴ *Arraru iddinnū*

^{e 7-9} Bēl-uballiṭ és Gudadaddītu az ő
anyja meghallgatták őt, ⁹³ és Kaššāyat,
hajadon lányukat feleségül adták neki.

^{e 10-11} Amely napon Kaššāyat tetten érik
egy másik férfival, vastőr által kell
meghalnia. ⁹⁴

^{e 12-15a} Amely napon Guzānu elbocsátja
Kaššāyat, és másik feleséget szerez
mellé, ⁹⁵ adjon neki 6 mína ⁹⁶ ezüstöt, és
menjen haza apja házához. ⁹⁷

^{e 15b – ap 22} Bēl-uballiṭ és Gudadaddī<tu>
szabad elhatározásukból 1/3 mína ⁹⁸
ékszert, 1 sékel *súlyú* arany pár
fülbevalót, egy akkád ágyat, öt székot,
egy asztalt, egy serleget és egy bronz
tálat adtak nászajándékba Kaššāyával,
lányukkal Guzānunak, Kiribtu fiának,
Arraru leszármazottjának. ⁹⁹

⁹³ A -šī, nőnemű tárgyrag (vagyis a menyasszonyra vonatkoztatandó), nem hímnemű (így pl. BLOCH, 2014, 144). Vö. Gen 24,57-58. Ettől eltérő e szerződés egy másik verziója, lásd alább Szippar 2 e 4'.

⁹⁴ Ez a házasságtöréssel kapcsolatos kitétel gyakori az újbabiloni házasságkötési szerződésekben, bár korábbi szövegekben ismeretlen. M. T. Roth felhívja a figyelmet, hogy a házasságtörést nem minden esetben követte halálbüntetés. Az újbabiloni korban keletkezett babiloni és Borszippa-i szövegekből pl. hiányzik ez a kitétel (ROTH, 1988, 198). A „vastőrrel általi halál” kifejezés értelmezéséhez lásd ROTH, 1988, 200 – 204.

⁹⁵ Az *ana muḥḥi* jelentése „ráadásul, valami mellé” (CDA 215a).

⁹⁶ A vert pénz megjelenéséig az aranyat és ezüstöt fizetőeszközként súlyra mérték. Mezopotámiában az alábbi mértékegységekkel számolunk: 1 talentum (akk. *biltu*, héb. *kikkār*) = 60 mína (akk. *manū*, héb. *mānē*) = 360 sékel (akk. *šiqil*, héb. *šeḡel*).

⁹⁷ Az *ana bī abīšu alākum* formulát illetően lásd WUNSCH, 2003, 23 – 24.

⁹⁸ Az 1/3 GÍN itt az 1/3 *manū* (nem *šiqil*) jelentéssel fordul elő – ALSTOLA, 2020, 88, 531. j.

⁹⁹ A babiloni házassági szerződésekben gyakran találunk részletező leírást a menyasszony családjának nászajándékáról. Mindenesetre az itt található ajándék értéke nem jelentős.

<p>^{h 23} [ša d]abāba annā īnū ²⁴ Marduk u Zarpanītu ḫalāqšu liqbū ²⁵ Nabû ṭupšarri Esagil ūmīšu ²⁶ arkūtu likarri</p>	<p>^{h 22-26} [Aki] ezeket a [s]zavakat megmásítja, Marduk és Zarpanītu rendeljük el pusztulását, Nabû, az Esagila írnoka rövidítse le¹⁰⁰ hosszú napjait.</p>
<p>^{h 27} ina kanakku ṭuppi šuāti</p>	<p>^{h 27} E tábla lepecsételésénél</p>
<p>^{h 28} [pāni] Aḫī-Yāma māršu ša Ariḫ tam[kā]r šarri</p>	<p>^{h 28} [tanúskodnak]¹⁰¹ Aḫī-Yāma,¹⁰² Ariḫ fia, királyi kereskedő</p>
<p>^{h 29} Bānīya māršu ša Bēl-ušur mār Arad-Ner[g]al</p>	<p>^{h 29} Bānīya, Bēl-ušur fia, Arad-Ner[g]al leszärmazottja</p>
<p>^{h 30} Arad-Gula māršu ša Šamri- Yāma [tamkā]r šarri</p>	<p>^{h 30} Arad-Gula, Šamri-Yāma¹⁰³ fia, királyi [keresked]ő</p>
<p>^{h 31} Kalbā māršu ša Ša[maš-ēr]ib</p>	<p>^{h 31} Kalbā, Ša[maš-er]ib fia</p>
<p>^{h 32} Bēl-iddin māršu ša Na[bû]-iddin</p>	<p>^{h 32} Bēl-iddin,¹⁰⁴ Na[bû]-iddin fia</p>
<p>^{h 33} Niqūdu māršu ša Mušallammu t[amkā]r šarri</p>	<p>^{h 33} Niqūdu, Mušallammu¹⁰⁵ fia, királyi k[eresked]ő</p>
<p>^{h 34} Šamaš-apla-ušur māršu ša Nādin</p>	<p>^{h 34} Šamaš-apla-ušur, Nādin fia</p>
<p>^{h 35} Nabû-iddin māršu ša Bānīya mār ^{lú}Paḫ[āru]</p>	<p>^{h 35} Nabû-iddin, Bānīya fia, Paḫ[āru] leszärmazottja</p>
<p>^{h 36} Lâbâši māršu ša Kirib[tu] mār ^{lú}Ar[arru]</p>	<p>^{h 36} Lâbâši, Kirib[tu] fia, Ar[arru] leszärmazottja¹⁰⁶</p>

¹⁰⁰ Szó szerint: „vágja le”.

¹⁰¹ pānu „előtt”, vagyis a lepecsételés a következő tanúk előtt történik.

¹⁰² Aḫī-Yāma és Šamri-Yāma két egyértelműen jahvista név. Šamri-Yāma fia már babiloni nevet visel. Aḫī-Yāma a menyasszony nagybátyja (az apja testvére) volt.

¹⁰³ Héber Šəmaryā (vö. 2Krón 11,9; Ezsd 10,32.41).

¹⁰⁴ BLOCH, 2014, 147, 152 szerint valószínűleg elírás Bēl-ētir helyett.

¹⁰⁵ Héber Məšullām (vö. 2Kir 22,3; 1Krn 3,19; Neh 3,4).

¹⁰⁶ A vőlegény testvére.

^{h 37} <i>Marduk-zēra-iddin māršu [ša]</i>	^{h 37} Marduk-zēra-iddin, Adad-ittannu
<i>Adad-ittannu</i>	fia
^{h 38} <i>Šamaš-apla-ušur māršu ša</i>	^{h 38} Šamaš-apla-ušur, R[apê] fia, királyi
<i>R[apê] tamkār šarri</i>	kereskedő
^{h 39} <i>Šamaš-iddin māršu ša Amuše</i>	^{h 39} Šamaš-iddin, Amuše fia
^{h 40} <i>Nabû-ittannu mār[šu] ša Amuše</i>	^{h 40} Nabû-ittannu, Amuše fia ¹⁰⁷
^{h 41} <i>[u tušarru Nabû]-mukîn-⟨apli⟩</i>	^{h 41} [és Nabû]-mukîn-⟨apli⟩, [az írnok],
<i>māršu ša Bēl-iddin mār [...]</i>	Bēl-iddin fia, [...] leszármazottja
^{h 42} <i>[Sippar] Simānu ūm 11 šanāti 5</i>	^{h 42-43} [Szippar], Simānu hó 11. napja,
⁴³ <i>[Kuraš ša]r Bābili šar mātāti</i>	5. éve [Kürosznak] ¹⁰⁸ , Babilon
	[kir]ályának, az országok királyának. ¹⁰⁹

2.2. Egy júdai menyasszony és babiloni vőlegénye (az eredeti dokumentum?) (Szippar 2)

Ez a töredékesebb állapotban levő szerződés tartalmilag majdnem azonos a Szippar 1 szöveggel, s annál nem sokkal korábban keletkezett. A tanúk szempontjából van némi eltérés, illetve – ez a lényegesebb, ugyanakkor talányos is – a Szippar 1 táblán említett anya (Gudadaddītu) és testvér Bēl-uballit mellett megjelenik még egy testvér neve, Bēl-iddin. Egyelőre nincs magyarázatunk, hogy miért volt szükség arra, hogy a házassági szerződést rövid időn belül a fenti módosításokkal újraírják (lásd Szippar 1).

¹⁰⁷ Šamaš-iddin és Nabû-ittannu a menyasszony testvére, Amuše fiai. Mindketten babiloni nevet viselnek.

¹⁰⁸ A Perzsa birodalom megalapítója Kürosz (Círusz), babiloni neve Kuraš, héber Kôreš.

¹⁰⁹ Azaz: Kr.e. 534. június 16.

e ¹ [...] ... [...] ¹ nu'ar[tu ...] ^{2a} lū aš[šātu šī ...]	e ^{1-2a} hajad[on ...], hadd legyen [ő] fele[ségem ...]
e ^{2b} [...] ³ ummīšu u [...] aḥ]īšu an[a Guzānu] ⁴ išmūn[ūma] Kaššāya [mārassunu nārtu] ^{5a} ana aššūtu iddinnūiššu	e ^{2b-5a} [...], az ő anyja és [...], az ő test[vére] ¹¹⁰ meghall[gatták] ¹¹¹ Guzānut, és] Kaššāyát, [hajadon lányukat] feleségül adták neki.
e ^{5b} [ina ūmu] ⁶ Kaššāya itti zikari šanāmma [kaldat] ^{7a} ina patar parzilli tamāta	e ^{5b-7a} [Amely napon] Kaššāyát [tetten érik] egy másik férfival, vastór által kell meghalnia.
e ^{7b} ina ūmu G[uzānu] ⁸ Kaššāya undašši[r]ma aššatu [šanītu] ⁹ ana muḥḥīšu irt[ēšu] 6 manū k[aspi] ¹⁰ inamdinšimma a[na bīt] abišu tal[lak]	e ^{7b-10} Amely napon G[uzānu] elbocsá[t]ja Kaššāyát, és [másik] feleséget sze[rez] mellé, adjon neki 6 mína e[züstöt], és men[jen haza] az apja [házá]hoz.
e ¹¹ Bēl-uballiḫ G[udaddadītu ummīšu u Bēl-iddin] ¹² [aḥ]īšu ina ḥud [libbišunu ...] ¹³ [I šī]qil ḥurāšu [...]	e ¹¹⁻¹³ Bēl-uballiḫ, G[udadaddītu, az ő anyja és Bēl-iddin], ¹¹² az ő [test]vére ¹¹³ szabad [elhatározásukból ...], 1 sékel sūlyú arany [...]
^{h1} [Mardu]k u Zarpanītu ḥalāqšu liqb[ū Nabū] ² [tu]pšarri Esagil ūmīšu ³ arkūtu likarri	^{h1-3} [Mardu]k és Zarpanītu rendel[jék] el pusztulását, [Nabū,] az Esagila [ír]noka rövidítse le hosszú napjait.
^{h4} [ina kana]kku ṭuppi šuāti	^{h4} E tábla [lepecséte]lésénél
^{h5} [pānu Aḫī-Y]āma māršu ša Ariḫ t[amkā]r šar[ri]	^{h5} [tanúskodnak Aḫī-Y]āma, Ariḫ fia, kirá[lyi] k[eresked]ő
^{h6} [Bānīya] māršu ša Bēl-ušur mār Arad-Nergal	^{h6} [Bānīya], Bēl-ušur fia, Arad-Nergal leszármazottja

¹¹⁰ A szereplők sorrendje különbözik a Szippar 1 szöveghez képest.

¹¹¹ Vagyis Guzānut, a vőlegényt – vö. fentebb Szippar 1 e 8.

¹¹² A rekonstrukcióhoz lásd alább Szippar 6 h 16 és BLOCH, 2014, 160k.

¹¹³ A korábban említett fivér mellett itt megjelenik egy másik fiútestvér is – vö. BLOCH, 2014, 151.

^{h 7} *Nabû-bāni-zēri māršu ša Rīmūt-Bēl mār*^{lú} *Isinnāya*
^{h 8} *Arad-Gula māršu ša Šammar-Yāma ta*[*mkār šarri*]
^{h 9} *Gimillu māršu ša Šamaš-ibni mār*
 [...]
 ^{h 10} *Kalbā māršu ša Šamaš-ērib mār*
 [...]
 ^{h 11} *Bēl-ētir māršu ša Nabû-iddin*
^{h 12} *Niqūdu māršu ša Mušallam*[*mu tamkār šarri*]
^{h 13} *Šūzubu māršu ša Zababa-a* [*ha-iddin mār Ile'i-Marduk*]
^{h 14} *Lābāši māršu ša Kiribtu mār*
^{l[ú]} *Ararru*
^{h 15} *Šamaš-apla-ušur māršu ša Rapē*
 [*tamkār šarri*]
^{h 16} *Nabû-iddin māršu ša Bānīya mār*
^{l[ú]} *Paḥāru*
^{h 17} *Marduk-zēra-iddin māršu ša*
 [*Adad-ittannu*]
^{h 18} *Šamaš-iddin māršu ša A*[*mušê*]
^{h 19} *Nabû-ittan*[*nu māršu ša Amušê*]

^{h 7} Nabû-bāni-zēri, Rīmūt-Bēl fia, Isinnāya leszärmazottja¹¹⁴
^{h 8} Arad-Gula, Šammar-Yāma¹¹⁵ fia, [királyi] ke[reskedő]
^{h 9} Gimillu, Šamaš-ibni fia, [...] leszärmazottja
^{h 10} Kalbā, Šamaš-ērib fia, [...] ¹¹⁶ leszärmazottja
^{h 11} Bēl-ētir, Nabû-iddin fia
^{h 12} Niqūdu, Mušallam[*mu*] fia, [királyi kereskedő]
^{h 13} Šūzubu, Zababa-a[*ha-iddin. Ile'i-Marduk* leszärmazottja]¹¹⁷
^{h 14} Lābāši, Kiribtu fia, [Ararru] leszärmazottja
^{h 15} Šamaš-apla-ušur, Rapē fia, [királyi kereskedő]
^{h 16} Nabû-iddin, Bānīya fia, [Paḥāru] leszärmazottja
^{h 17} Marduk-zēra-iddin, [Adad-ittannu] fia
^{h 18} Šamaš-iddin, A[*mušê*] fia
^{h 19} Nabû-ittan[*nu, Amušê* fia]

¹¹⁴ Vö. alább Szippar 6 h 13.

¹¹⁵ A korábbi szöveg Šamri-Yāma néven említi.

¹¹⁶ BLOCH, 2014, 150 itt a Mard[uk- × × ×] nevet rekonstruálja, de a szerződésen egy sorban csak egy tanú neve jelenik meg. Nem valószínű, hogy egy sor itt két külön személy nevét tartalmazta volna.

¹¹⁷ Šūzubu a Szippar-i Ebabbar Šamaš-templom írnoka (*tupšarru*) – vö. BLOCH, 2014, 152.

^{h 20} *u tuṣšarru Nabû-mukîn-⟨apli⟩*
 [māršu ša Bēl-iddin ...]
^{h 21} [Sippar] arah Ayyāru [ūm ×
 šanāti × Kuraš ²² [šar B]āb[ili šar
 mātāti]

^{h 20} és Nabû-mukîn-⟨apli⟩, az írnok,
 [Bēl-iddin fia, ... leszármazottja]
^{h 21-22} [Szippar], Ayyāru hó [x. napja,
 5. éve ¹¹⁸ Kūrosznak, B]ab[ilon
 királyának, az országok királyának].

2.3. Az Ariḫ-család gazdasági ügyletei: Kölcsönszerződés Nabû-na'id korából (1) (Szippar 3)

A Szippar 3–5 táblákon ugyanazon Ariḫ-családból származó három testvér neve jelenik meg: Basīya, Marduka és Amušê. Basīya a korábbi szövegekben tanúként szintén jelen van, mint Aḫī-Yāma testvére, Kaššāya menyasszony nagybátyja. Ez a dokumentum a „királyi kereskedő” titulussal illeti őt. A júdai származású, de babiloni nevet viselő Basīya ¹¹⁹ az Ebabbar templommal köt kölcsönszerződést. A másik szerződő fél a templom egyik ismert tized-gazdája (*ša muḫḫi ešrī*), Marduk(a). ¹²⁰

^{e 1} ½ manû ša Marduk māršu ša
 Bēl-īpuš ² [mār] Mušēzib ina muḫḫi
 Basīya ³ [māršu ša] Ariḫi tamkār
 šarri ⁴ [...] arah Simānu ½ man[ā
 kaspu] ⁵ [...] 1/20 [...] ... [...]

^{e 1-5} ½ mína ezüsttel, amely Marduk,
 Bēl-īpuš fia, Mušēzib [leszármazottja]
 tulajdona, tartozik Basīya, ¹²¹ Ariḫ fia,
 királyi kereskedő. Simānu hó [x.
 napján] ½ mín[a ezüst ...] 1/20 [...] ...
 [...]

¹¹⁸ A rekonstrukcióhoz lásd BLOCH, 2014, 153.

¹¹⁹ BLOCH, 2014, 154. Lásd még alább Szippar 6.

¹²⁰ A tized-gazda (*ša muḫḫi ešrī*) az Ebabbar-i templomtól bérelt földek utáni bevételből évente egy adott összeget fizetett a kultuszközpontnak (BLOCH, 2014, 154).

¹²¹ T. Alstola szerint a tranzakció az utólagosan értékesítendő mezőgazdasági termények eladásából származó bevételre vonatkozik. A szerződésre árpaarítás idején kerül sor, és az adósság egy hónappal később kerül törlesztésre – vö. ALSTOLA, 2020, 83.

^{h 1'} [...] *māršu* [ša ...] ^{2'} *Iddinâ*
māršu ša Rappa-[×] ^{3'} [*u*]
tušarru Iddin-Nabû māršu ša
L[iblūt] ^{4'a} [*mār*] *Šigūa*
^{h 4'b} *Sippar* ^{5'} *arah Ayyāru ūm 18* ^{6'}
šattu 10 Nabû-na'id šar Bābili

^{h 1'-4'a} [...] ¹²² fia [...] Iddinâ, Rappâ-[×]
fia, [és] Iddin-Nabû írnök, L[iblūt] fia,
Šigūa [leszármazottja].
^{h 4'b-6'} Szippar, Ayyāru hó 18. napja, ¹²³
10. éve Nabû-na'idnak, Babilon
királyának. ¹²⁴

2.4. Az Ariḫ-család gazdasági ügyletei: Arany-ezüst váltás Nabû-na'id korából (2) (Szippar 4)

Ebben a töredékesen fennmaradt szövegben az Ariḫ-család másik tagja, Marduka jelenik meg. A Šamaš-templom tulajdonában levő ingatlanok után az Ebabbar templomnak mint tulajdonosnak bizonyos összeget fizettek.¹²⁵ A beváltandó ezüst egy része ebből a forrásból származott. A töredékes szöveg értelmében, s az alábbiakban tárgyalt Szippar 5 szöveghez hasonlóan, Marduka ezüst fejébe aranyat adott el az Ebabbar templomnak. Az arany az egykori Babilon területén importált luxus-terméknek minősült, s az arannyal való kereskedés a *tamkāru*-kereskedők privilégiuma volt.¹²⁶

---

¹²² Itt a tanúk sora következik.

¹²³ Az ezüstöt a szerződés megkötésétől számított 1 hónapra vette kölcsön Bašiya. A töredékes szöveg alapján talán 1/20, vagyis 0.05%-os kamattal vette kölcsön az adott összeget.

¹²⁴ Azaz: Kr.e. 546. május 8.

¹²⁵ A mezopotámiai ingatlanbérlés gyakorlatával kapcsolatban lásd CSABAI, 2003, 75 – 108; FÖLDI, 2009, 79 – 87.

¹²⁶ Vö. ALSTOLA, 2020, 84.

^{e1} [...] *kaspu ina qāt Marduk[a]* ² [
× *šiqil*] *idi bīt ša Nabû-balassu-iqbi*
³ [×] *šiqil idi bīt ša Išrê*

^{e4} [× *mīn*] *a 18 šiqil kaspu makkūr*
Šamaš ⁵ [*ana* × *ši*] *qil ša hurāši ina*
muḫḫi ⁶ [*M*] *a[rdu]ka māršu ša Ariḫ*

^{e7} [...] *kaspi Šamaš* ^{h8} [*mukinnū*
SzN₁ mār] *šu ša* ⁹ [*SzN₂ mār Šangu-*
S] *ippar* ¹⁰ [*SzN₃ māršu ša*] *Erība-*
Marduk ¹¹ [*mār Šangû-Ištar-Bābi*] *li*

^{h12} [*tušarru Nabû*]-*šum-līšir māršu*
ša ¹³ [...] *mār Šangû-Ištar-Bābili* ¹⁴
[*Si*] *ppar arah* *Simānu ūm* [×] ¹⁵
šattu 11 Nabû-[na'id šar Bābili]

^{e1-3} [...] ezüst Marduk[a] kezébe: [x
sékel] Nabû-balassu-iqbi házának bére,
[x] sékel Išrû házának bére.¹²⁷

^{e4-6} [x mín]a 18 sékel ezüst, *amely*
Šamaš tulajdona,¹²⁸ [x sé]kel arany
megfelelője, amellyel tartozik
[M]a[rdu]ka, Ariḫ fia.

^{e7-h11} [...] Šamaš ezüstje. [Tanúk:
SzN₁, SzN₂ fi]a¹²⁹ [Šangu-S]ippar
[leszármazottja, SzN₃], Erība-Marduk
[fia, Šangû-Ištar-Bābi]li
[leszármazottja].

^{h12-15} [Írnok Nabû]-šum-līšir,¹³⁰ [...] fia, Šangû-Ištar-Bābili leszármazottja. [Si]ppar, Simānu hó, [x.] nap, 11. éve Nabû-[na'idnak, Babilon királyának].¹³¹

2.5. Az Ariḫ-család gazdasági ügyletei: Arany-ezüst váltás Nabû-na'id korából (3) (Szippar 5)

Ez a kölcsönszerződés egy arany-ezüst-tranzakció adatait örökítette meg. Az 1:8 arányban váltott ezüst különböző forrásokból származott. Az

¹²⁷ Nem egyértelmű, hogy Nabû-balassu-iqbi és Išrû bérelték a házakat az Ebabbar templomtól, vagy bérbe adták azokat a templomnak. Vö. BLOCH, 2014, 156.

¹²⁸ A „Šamaš ezüstje” arra utal, hogy itt templomi kincsekről van szó. Az újbabiloni kor templomainak gyakorlatából máshol is ismerünk példát arra, hogy ezüstöt adnak át, hogy azt megbízott személyek aranyra váltsák (BLOCH, 2014, 132).

¹²⁹ Y. Blochhal ellentétben T. Alstola úgy véli, hogy ez a szöveg itt a tanúk listáját tartalmazza (ALSTOLA, 2020, 85).

¹³⁰ A név rekonstrukciójához lásd ALSTOLA, 2020, 85.

¹³¹ Azaz: Kr.e. 545. június/július.

aranyat itt az Ariḫ-család másik tagja, Amušê, Marduka és Bašiya testvére adta el. A felvásárló fél nevét (és a szerződés helyszínét) nem ismerhetjük meg a tábláról, de a gyűjtemény származása alapján arra következtethetünk, hogy itt is a Šamaš-templom volt az ügyfél.

^{e 1} *1 manû kaspu ultu bīt ka[rī]* ² *1 me'at kurru su[luppī ...]* ³ *ina qāt Kīnâ māršu ša [...]* ⁴ *ana 3 manû kaspi [...]*

^{e 5} *10 šiqil idi bīt ša Ana- [...]* ⁶ *1/3 manû idi bīt ša Šamaš-iddin* ⁷ *[1] manû 6 šiqil kaspu ina qāt Bakûa* ⁸ *[gam]irtu 1 ½ manû 6 šiqil kaspu* ^{ap} ⁹ *[id]i bītī ina qāt Bakûa*

^{h 10} *[5] ½ manû 6 šeḡel kaspu* ¹¹ *[an]a 2/3 manû 2 šeḡel ḫurāšu kī pī* ⁸ ¹² *ana Amušê māršu ša* ¹³ *Ariḫi nadin eṭir*

^{h 14} *araḫ Ayyāru ūm 30 šattu 12* ¹⁵ *Nabû-na'id šar Bābi[li]*

^{e 1-4} 1 mína ezüst a rak[tá]rból. 100 *kurru* da[tolya ...], ¹³² Kīnâ, [...] fia által ¹³³ [...], 3 mína ezüstért [...] ¹³⁴

^{e 5 - ap 9} 10 sékel Ana- [...] házának bére. 1/3 mína ¹³⁵ Šamaš-iddin házának bére. [1] mína 6 sékel ezüst Bakûa által. [Össze]sen: 1 ½ mína 6 sékel ezüst házak bére Bakûától.

^{h 10-13} [5] ½ mína 6 sékel ezüst, 2/3 ¹³⁶ mína 2 sékel arany[é]rt, nyolcad arányban, Amušênak, Ariḫi fiának, átadva, fizetve.

^{h 14-15} Ayyāru hó, 30. napja, 12. éve Nabû-na'idnak, Babi[lon] királyának. ¹³⁷

¹³² A Y. Blochéától eltérő olvasathoz lásd ALSTOLA, 2020, 86. Az arany ellenértékéként felszámolt ezüst egy része datolya terményben került kifizetésre.

¹³³ Az *ina qāt* „kezebe / kezéből” kifejezés ALSTOLA, 2020, 86 szerint a „-tól, -től” értelemben veendő. Vagyis Kīnâ az, akitől átveszik az adott terméket.

¹³⁴ Vagyis 1.8 *šeḡel* ezüst 1 *kurru* datolyáért.

¹³⁵ 1/3 GÍN olvasata 1/3 *manû*. Vö. ALSTOLA, 2020, 86.

¹³⁶ A szövegben BLOCH, 2014, 159 szerint tévesen az 5/6 szerepel a 2/3 helyett (vö. alább Szippar 7 e 5!). Az ezüst / arany váltásának árfolyama itt 8:1. Az árfolyam aránya 5,2 és 12 között váltakozhatott (lásd BLOCH, 2014, 158k).

¹³⁷ Azaz: Kr.e. 544. május 26.

2.6. Az Arih-család gazdasági ügyletei: Pénzváltási szerződés (Szippar 6)¹³⁸

Bár a szöveg régóta ismert, nem került bele sem Yigal Bloch sem Tero Alstola tanulmányába. A rövid, tanúk nélküli dokumentum egy újabb arany-ezüst pénzváltás adatait tartalmazza. Az üzletet az Arih kereskedő család egyik tagja, Basīya bonyolította le, feltehetően a Szippar-i templom személyzetével.

^{e1} 2 šiqil rebūt hurāši 1/3 5 šiqil 3 rebāt

^{e2} 1 šiqil bitqa hāti 7 šiqil

^{e3} 2 šiqil rebūt bitqa 13 šiqil 3 rebāt

^{e4} gamirtu 5 ½ šiqil hurāšu ana ⁵ 2/3 manū 5 ½ šiqil kaspu

^{ap6} Basīya mār Arihi

^{h7} lā nadin

^{e1} 2 ¼ sékel arany 25 ¾ sékel ezüstért¹³⁹

^{e2} 1/8 híján 1 sékel arany¹⁴⁰ 7 sékel ezüstért

^{e3} 2 ¼ sékel és 1/8 sékel arany 13 ¾ sékel ezüstért

^{e4-5} Összesen: 5 ½ sékel arany 2/3 mína 5 ½ sékel ezüstért.

^{ap6} Basīya, Arihi fia¹⁴¹

^{h7} Nincs fizetve.¹⁴²

¹³⁸ Vö. ZAIA, 2019.

¹³⁹ rebūt (4-ut) = ¼ ; 3 rebāt = ¾ . Vö. CDA 301a.

¹⁴⁰ ZAIA, 2019, 141: „1 shekel minus 1/8 (of gold for) 7 shekels (of silver)”. A bitqa az 1/8 törtrészt fejezi ki, ezüstnél az ötvözetre is vonatkozhat (vö. VARGYAS, 2010, 56k; CSABAI, 2019, 18). A hātu (LÁ-ti) is előfordul a fizetőeszközök vonatkozásában. Vö. CDA 112b; VARGYAS, 2010, 64.

¹⁴¹ Lásd fentebb Szippar 3.

¹⁴² A datálás és a helymegjelölés hiányzik. Nem kizárt, hogy itt is a Szippar-i Ebbabar templommal folyó üzlet végeredményét láthatjuk (vö. ZAIA, 2019, 141). A dátum hiánya arra is utalhat, hogy a tábla több időpontban megvalósuló tranzakció adatait rögzíti (vö. JURSA, 2004, 151). Hasonlóképpen hiányoznak a tanúk is. Az újbabiloni ügyvitelben ismerős az ún. tanúk nélküli adminisztrációs táblák használata is, sőt ez utóbbi valójában gyakoribb (vö. JURSA, 2004, 150).

2.7. Egy tiltott szerelmi kapcsolat dokumentációja Kürosz korából
(Szippar 7)¹⁴³

Ez a szöveg egy Tābat-Iššar¹⁴⁴ babiloni nevű lányt említi, de az apa neve (Yašê-Yāma¹⁴⁵) alapján arra következtethetünk, hogy júdai származású személyről van szó. A szöveget az anya jelenlétében írják meg. A személyi azonosítástól eltekintve az apa nem játszik semmiféle szerepet. A fiú etnikai hovatartozása nem egyértelmű, de feltételezhetően kapcsolatban állt a Szippar-i templommal, amelynek két alkalmazottja megjelenik a tanúk listáján.¹⁴⁶

^e1 ina ūmu Tābat-Iššar ² mārassu ša
Yašê-Yāma ³ itti Kullû māršu ša
Kalbā ⁴ tattanammar u ina piršātu ⁵
ītabkaššīma ṭerdu lā tal[kunu] ⁶ u
ana bēl bīti lā taqbû ⁷ umma ana
Kalbā abi ša Kullû ⁸ šupur Tābat-
Iššar ⁹ šindu ša amtūtu tama[hḫar]

^e1-9 Amely napon Tābat-Iššart, Yašê-Yāma lányát, Kullûval, Kalbā fiával meglátják,¹⁴⁷ és miközben csalárdul meg akarja vezetni őt,¹⁴⁸ ő nem tilta[kozik],¹⁴⁹ és nem mondja ezt a ház urának: „Küldj el Kalbāért, Kullû apjáért!”, Tābat-Iššar kap[ja] meg a rabszolgák jelét.¹⁵⁰

¹⁴³ BM 074923 (1883-01-18, AH 0244). JOANNÈS, 1994, 61k; KOHLER – PEISER, 1891, 8k. Lásd még: CTIJ (Achaiemida / Szippar-i corpus).

¹⁴⁴ Nevének jelentése: „Ištar (istennő) jóságos”, vö. héb. *Tóbḥyā*.

¹⁴⁵ Yašê-Yāma megfelel a héber *Yaša yāhū* (Ézsaiás) névnek.

¹⁴⁶ ABRAHAM, 2005/2006, 211.

¹⁴⁷ A szövegben passzívum, tehát „megláttatik”.

¹⁴⁸ Vagyis a fiú a lányt. A *piršātu* kifejezéshez lásd ABRAHAM, 2005/2006, 211.

¹⁴⁹ A *ṭerdu šakānu* „tiltakozni, ellenállni” kifejezés fordításához lásd ABRAHAM, 2005/2006, 211; CAD *ṭ* 102a.

¹⁵⁰ A *šindu ša amtūtu* „(a női) rabszolgaság jele” kifejezéshez lásd OPPENHEIM, 1944, 14.

^{h 10} *mukinnu Šāpik-zēri [māršu ša]*
Šamaš-[aḥ-iddin] ¹¹ *ša muḫḫi sūti ša*
Šamaš Šamaš-ērib māršu ¹² *ša*
Bāliḫu mār Šangû-Sippar ¹³ *Nergal-*
ētir māršu ša Taqiš-Gula ¹⁴ *mār Bēl-*
aplu-iddin u ṭupšarru Arad-Bēl m-
āršu ¹⁵ *ša Bēl-ušallim mār Adad-*
šamē
^{h 16} *Sippar Du'ūzu ūm 3 šattu 8* ¹⁷
Kuraš šar Bābili šar mātāti ina
ašābi ¹⁸ *ša Ḫalā ummi ša Ṭābat-*
Iššar

^{h 10-15} Tanúk: Šāpik-zēri, Šamaš-[aḥ-iddin]¹⁵¹ fia], Šamaš isten földbérleti felelőse;¹⁵² Šamaš-ērib, Bāliḫu fia, Šangû-Sippar leszármazottja; Nergal-ētir, Taqiš-Gula fia, Bēl-aplu-iddin leszármazottja és Arad-Bēl írnok, Bēl-ušallim fia, Adad-šamē leszármazottja.
^{h 16-18} Szippar, Du'ūzu hó 3. napja, 8. éve Kűrosznak, Babilon királyának, az országok királyának,¹⁵³ Ḫalā, Ṭābat-Iššar anyja jelenlétében.

¹⁵¹ A rekonstrukcióhoz lásd JURSA, 1995, 86. Kambüszész korából (2-7. év) ismert a Šamaš-kašir, a Šāpik-zēri fia családi kapcsolat, amelyben Šamaš-kašir szintén a *ša muḫḫi sūti* szerepet töltötte be – vö. MACGINNIS, 1998, 179.

¹⁵² A *ša muḫḫi sūti* (var. *rab sūti*, *bēl sūti*), a Szippar-i Šamaš-templom földtulajdonainak bérfelélőse: „one in charge of the rents, the man over the rents”. L. S. Fried szerint az a személy, aki a templomtól bérbe vett földekért felelős. A bérbe vett földekért gabonát és datolyát fizetett, amelyről előre megegyeztek (vö. FRIED, 2004, 19, 37 – 38; JURSA, 1995, 86).

¹⁵³ Azaz: Kr.e. 531. július 4.

3. Mozzanatok a babiloni Júda-város (𐤎𐤃𐤅𐤃 Yāhūdu) hétköznapijaiból

Az 1990-es évek végén kezdődött el néhány olyan kortárs magángyűjteményből származó szöveg publikációja, amelyekben megjelenik egy Yāhūdu nevű¹⁵⁴ mezopotámiai település.¹⁵⁵ Valójában egy többszáz (250+) agyagtáblát tartalmazó gyűjtemény darabjai ezek, amelyeknek eredeti kontextusa nem ismert, mert a táblák illegális régiségkereskedelem nyomán kerültek magánszemélyek gyűjteményébe.¹⁵⁶ A szövegek főként az első nagyobb méretű, 103 tábla kritikai feldolgozását tartalmazó antológia megjelenése után kerültek a figyelem középpontjába.¹⁵⁷ Az eddig ismert adminisztratív jellegű táblák Kr.e. 572 – 477 között keletkeztek. Yāhūdu „város” pontos helye ismeretlen, de valahol Babilon várostól délre, talán Nippur környékén

---

¹⁵⁴ A szakirodalomban gyakran Āl-Yāhūdu néven hivatkozott település. A legkorábbi szövegek *ālu ša Yāhūdāya* vagy *āl Yāhūdāya*, „a júdaiak városa” néven hivatkoznak erre a helyre, később, Nabukodonozor kora után felváltja ezt a 𐤎𐤃𐤅𐤃 Yāhūdu variáció, ahol az *āl* (URU) valószínűleg az ismert, de nem ejtendő determinatívusz. Lásd LAMBERT, 2007, 205; PEARCE, 2015, 13 – 15; ALSTOLA, 2020, 102.105. A Babiloni krónikákban 𐤎𐤃𐤅𐤃 Yāhūdu Jeruzsálemet jelöli (GRAYSON, 1975, 102. 12. sor). A babiloni Yāhūdu egy ún. ikerváros, amely a nevét az eredeti telephelyről kapta. Hasonló jelenséggel találkozunk ebből a korból több más település esetében is (Tírsuz, Neirab, Gáza, stb.). Az Elephantiné-i osztrakonokból, illetve pecsétlenyomatokról és perzsa-kor utáni pénzérmékről Júda neve a *yhd* / *yhwd* formákban ismert. A babiloni átírásban viszont feltűnő a hosszú *-a-* hangzó. A fentebb tárgyalt Jójákin-szövegekben is az esetek többségében nyújtott és feltehetően hangsúlyos *-a-* hangzóval találkozunk. W. G. Lambert azt sejtí, hogy a babiloni írnok korában *Jāhūdē* lehetett a szó kiejtése. Szerinte a közhiedelemmel ellentétben az arámi név sem *Jōhūd* volt, hanem valószínűleg *Jāhūd(á)* (2007, 204k).

¹⁵⁵ Yāhūdu mellett gyakran találkozunk még két másik közeli földrajzi helynévvel is: Našar, illetve Bīt-Abī-rām településekkel.

¹⁵⁶ A szövegek főként három gyűjtő, Shlomo Moussaieff, Martin Schøyen és David Sofer kollekcijához tartoznak. A fentiek mellett PEARCE – WUNSCH, 2014, vii még „további dokumentumokról” is tud. A szövegekkel kapcsolatosan lásd magyarul KOMORÓCZY, 2019 és HODOSSY-TAKÁCS, 2020 áttekintéseit. A rablítások eredményei tudományos hasznosításának etikai dilemmáihoz lásd ALSTOLA, 2020, 39 – 43.

¹⁵⁷ PEARCE – WUNSCH, 2014, 103 db táblát publikált a Sofer-gyűjteményből. A Schøyen-gyűjtemény tábláit tartalmazó kritikai kiadás megjelenés előtt áll.

keresendő, Közép-Mezopotámiában.¹⁵⁸ A Yāhūduból származó szövegek alapján arra következtethetünk, hogy az itt letelepített lakosság elsősorban földműveléssel foglalkozott. A letelepített idegenek a palotától földeket kaptak, ennek fejében a megművelésből származó termények után adót fizettek, illetve katonai szolgálatot teljesítettek.¹⁵⁹

A Yāhūdu-i szövegek nem egyetlen archívumból származnak, hanem különböző szövegcsoporthoz tartoznak.¹⁶⁰ Az alábbiakban három szöveg fordítását közlöm, amelyek a Yāhūdu-i zsidó közösség hétköznapijainak egy-egy mozzanatát elevenítik fel. Egy házassági szerződés, egy örökség elosztásáról szóló jegyzék, illetve egy adásvételi szerződés az, amely az alábbiakban sorra kerül.

3.1. *Egy szegény júdai lány házassága (Yāhūdu 1)*¹⁶¹

Az alábbi szöveg egy házassági szerződés szövegét tartalmazza. A tanúk többsége egyértelműen jahvista nevet viselő, tehát júdai származású személy. A menyasszony apja nem jelenik meg, feltehetően ismeretlen.¹⁶² A házassági szerződés szövege részben az ismert újbabiloni házassági szerződés formáit követi, de több ponton el is tér az

---

¹⁵⁸ PEARCE – WUNSCH, 2014, 7 Júda várost Babilon és Nippur között lokalizálja, ALSTOLA, 2020, 108 szerint Nippur és Uruk között keresendő. Megjegyzendő, hogy Nippur vidékéről származik a korábról ismert, egy évszázaddal későbbi Murašû-archívum is, amely szintén a júdai nevek miatt vált ismertté. A későbbi Babiloni Talmud (*b* Kidd 71b) a Nippur és Babilon közé eső területet „tisztának” tartja (vö. KOMORÓCZY, 1995, 254).

¹⁵⁹ WUNSCH, 2013, 247 – 260; KOMORÓCZY, 2019, 27k; HODOSSY-TAKÁCS, 2020, 142k.

¹⁶⁰ WUNSCH, 2013, 251k, egy helységnév-alapú csoportosítást követ (vö. PEARCE – WUNSCH, *Documents*), de úgy véli, hogy a szövegek végső soron egy közös helyen, talán egy adminisztrációs központban kerültek elhelyezésre.

¹⁶¹ ABRAHAM, 2005/2006, 198 – 219. Lásd még: CTIJ (Al-Yahudu corpus).

¹⁶² Ettől eltér a Szippar 1 szöveg, ahol az apa nem játszik szerepet ugyan, de neve megjelenik a lány azonosító adatainál. K. Abraham különbséget tesz „árva” (az apa már nem él) és „apa nélküli” (az apa nem ismert, elhagyott gyermek) családi helyzetek között (2005/2006, 208 – 211).

általános babiloni gyakorlattól. Némiképp feltűnő, s a kortárs dokumentumokban ritka jelenség, hogy a vőlegény ajándékot ad a menyasszony családjának (anyjának). A menyasszony részéről a nászajándék hiánya a szegényes családi háttérre utalhat.¹⁶³

^{e 1} *Nabû-bân-aḫi māršu [ša K]īnâ²*
ina ḥûd libbîšu ana [D]ibbî³
mārassu ša Dannâ⁴ kâma [i]q[b]i
umma⁵ Nanāya-[k]ānat mārta⁶
nārta ana aššûtu binamma lû aššatu
šî
^{e 8} *Dibbî ana Nabû-bân-aḫi⁹*
tašmēma Nanāya-kānata¹⁰ mārassu
batultu ana aššatûtu taddin
^{e 11} *ina ūmu Nabû-bân-aḫi¹² ana*
Nanāya-kānat¹³ undašši[r]ma iq<bi
um>ma ul aššatu¹⁴ šî 6 manû kaspu
ina qanna kabrîšu¹⁵ irakkasu a[ša]r
maḫri^{16a} tallak

^{e 1-7} Nabû-bân-aḫi, [K]īnâ fi[a], szabad elhatározásából így [s]z[ó]lt [D]ibbîhez, Dannâ lányához: Nanāya-[k]ānatot,¹⁶⁴ hajadon lányodat add nekem feleségül, hadd legyen ő feleségem.
^{e 8-10} Dibbî meghallgatta Nabû-bân-aḫit, és Nanāya-kānatot, az ő szűz¹⁶⁵ lányát feleségül adta.
^{e 11-16a} Amely napon Nabû-bân-aḫi elbocsá[t]ja Nanāya-kānatot, és azt mo<ndja> neki: „Nem feleségem ő!”,¹⁶⁶ 6 mína ezüstöt kössön kabru-takarója¹⁶⁷ szegélyébe, és menjen haza előző he[ly]ére.¹⁶⁸

¹⁶³ ABRAHAM, 2005/2006, 202; uő., 2015, 33 – 57. K. Abraham szerint a hagyományos babiloni formáktól való eltérések különösen olyan szerződések esetében érvényesülnek, ahol idegen etnikumú endogén házassági kapcsolat jön létre, vagy ahol egy idegen etnikumú személy egy vidéki, alacsony társadalmi státuszú babilonival köt házasságot (2015, 47). Vö. ezzel szemben a Szíppar 1–2.

¹⁶⁴ Nanāya-kānat neve Nanāya istennő nevére épül, „Nanāya-megbízható”. Az istennő neve gyakori az újbabiloni korban, Mezopotámián belül és kívül. A *k-w/y-n* megbízhatónak lenni igetörzs alap-(G), vagy kauzatív (H) formája főként nyugatsémi teofor nevekben jelenik meg (vö. héb. *Yəhō-yākin*), eltérően az akkád nevektől, ahol ennek az igének a D formáját használják (ABRAHAM, 2005/2006, 216).

¹⁶⁵ A *batultu*, „szűz, hajadon lány”, lásd fentebb Szíppar 1–2. Itt egyértelműen szillabikus írással, tehát nem a NAR-*tu* logogramával.

¹⁶⁶ Vö. Hós 2,4. A Szíppar 1–2 szerződésekben ez a válóformula nem jelenik meg. Lásd továbbá ROTH, 1989, 13; ABRAHAM, 2005/2006, 203; uő., 2015, 52 – 55.

¹⁶⁷ A ^ugKUR.RA akkád olvasata talán *kabru*. Újbabilon szövegek alapján gyapjúból készült nagyobb méretű takaró-szerű felső ruházatra kell gondolnunk. A részleteket illetően lásd MALATACCA, 2017, 107 – 113. A *kabru* akkád kifejezés héber megfelelője a *m⁹kabbēr* (2Kir 8,15).

e 16b *ina* [ūmu Nanāya-k]ānat¹⁷ itti
 zikari šan[āmma kald]at¹⁸ <ina>
 patar tamāta
 ap 19 *ištēn kabru ša 5 šiḡil kaspi*²⁰
ubba[llu Nabû]-bān-aḡi^{h 21} zindi (?)
 ša Nanāya-kānat²² ana Dibbī
 ukattama
 h 23 [ša dabāba annā] innū²⁴ Marduk
 u Zarpanī[t]u ḡalāqšu²⁵ liqbū Nabū
 ṡupšarri Es[ag]il²⁶ [ū]mūšu arkū
 lukirri²⁷ [ad]ī ša Kuraš šar Bābili u
 māṡātī^{28a} ina qāṡīšu lubā

e 16b-18 Ameny [nap]on [Nanāya-
 k]ānatot [tetten é]rik egy má[sik]
 férffival, tör <által> kell meghalnia.¹⁶⁹
 ap 19 – h 22 Egy 5 siklus ezüstöt ér[ő]
 kabru-takaróval – Nanāya-kānat
 hozománya (?)¹⁷⁰ – takarja be [Nabû]-
 bān-aḡi Dibbīt.
 h 23-28a [Aki] ezeket a [s]zavakat
 megmásítja, Marduk és Zarpanī[t]u
 rendeljék el pusztulását, Nabû, az
 Es[ag]ila írnoka rövidítse le hosszú
 [n]apjait.¹⁷¹ Kүrosz, Babilon és az
 országok királyának [fen]sége¹⁷² kérje
 számon rajta.¹⁷³

¹⁶⁸ *ašar maḡri tallak*. K. Abraham szerint: „she may go whither she wishes” (Brides, 201). A *maḡra* / *maḡri* jelentése viszont általában „előző, ami előtte van” (térben és időben). A Szíppar 1 e 14-15 szerinti gondolat „menjen haza apja házához”, vagyis ahonnan származott. Feltehetően az ettől némiképp eltérő fogalmazási forma is ezt a gondolatot közvetíti. A fenti formától való eltérésre az is okot adhat, hogy a lány apja már nem él, tehát szorosabb értelemben véve atyai háza (*bīt abišu*) nincs.

¹⁶⁹ Lásd fentebb Szíppar 1 e 10-11.

¹⁷⁰ A ZI IN DI jelek akkád jelentése bizonytalan, esetleg a *zindu* „kellék, hozomány” < *zwd* arámi kölcsönszóval van dolgunk, amely hasonló kontextusban is ismert (vö. ABRAHAM, 2005/2006, 205). A szövegösszefüggés alapján rituális / szimbolikus jelentőségű mozzanatra kell gondolnunk, amelyben a vőlegény valamiféle („kárpótlást”) ad a menyasszony anyjának (Abraham „indirekt hozományról” beszél). Ez a jelenet lehet egyike a szöveg identitásjelző elemeinek (ABRAHAM, 2005/2006, 204; uő., 2015, 51).

¹⁷¹ Feltűnő az átokformulák között a babiloni istenségek említése (ugyanakkor JHVH mellőzése), de ez is lehet a hagyományos szerződés-nyelvezet része.

¹⁷² Az *adī Kuraš* kifejezéshez lásd CAD a 1.134.

¹⁷³ *ina qāṡīšu bu ’’ū*, szó szerint: „megkeresni a kezében”, vö. CAD b 362b, 365a (*ina qāṡīka uba ’’a* „I will hold you responsible”).

h 28^b *ina kanāk <ṭuppī> 29^a šunūti pāni*

h 29^b *Mukīn-apli māršu ša Aḥūka*

h 30 *Šilim-Yāma māršu ša Nadab-Yāma*

h 31 *Irim-Yāma māršu ša Padāy[a]*

h 32 *Natan-Yāma māršu ša Barik-Yāma*

h 33 *Šidiq-Yāma māršu ša Natin*

h 34 *Mušallam māršu ša [...]*

h 35 *Ašil-Yāma māršu ša [...]*

h 36 *Pilil-Yāma māršu ša [...]*

h 37 *u ṭupšarru Adad-šamâ māršu ša [...]* ^{38a} *mār Basīya*

h 38^b ^{uru} *[Yā]ḥūd[u] Addaru ūm [...]*
šattu] 5 ^{fp} ⁴⁰ *Kur[aš šar Bābili ...]*

bp 41 *ina ušuzzi ša Mušallam aḥušu ša Nanā[ya-kānat]*

h 28^b-29^a E <táblák>¹⁷⁴ lepecsételésénél tanúskodnak:

h 29^b Mukīn-apli, Aḥūka fia¹⁷⁵

h 30 Šilim-Yāma, Nadab-Yāma fia

h 31 Irim-Yāma, Padāy[a] fia

h 32 Natan-Yāma, Barik-Yāma fia

h 33 Šidiq-Yāma, Natin fia

h 34 Mušallam, [...]

h 35 Ašil-Yāma, [...]

h 36 Pilil-Yāma, [...]

h 37-38^a és Adad-šamâ, az írnök,¹⁷⁶ [...] fia, Basīya leszármazottja.

h 38^b – fp⁴⁰ [Yā]ḥūd[u] város, Addaru hó [...] napja, 5. éve Kür[osznak, Babilon királyának, ...]

bp 41 Mušallam, Nanā[ya-kānat] testvére jelenlétében

¹⁷⁴ A MU.MEŠ (*šunūti*) mutató névmás többes számú formájából arra következtethetünk, hogy több tábla hitelesítéséről van szó. A fentiekben már láttunk példát arra, hogy egy ilyen dokumentum több példányban is elkészülhet.

¹⁷⁵ A táblán megjelenő nevekhez lásd ABRAHAM, 2005/2006, 212 – 217 részletes elemzését. A bibliai szövegekből is ismert nevek: Šilim-Yāma / *Šelem-yāhū* (Jer 36,14); Nadab-Yāma / fordított sorrendben *Yəḥō-nādāb* (2Sám 13,5); Irim-Yāma / *Yirmə-yāhū* (Jer 1,1); Natan-Yāma / *Nətan-yāhū* (Jer 36,14); Šidiq-Yāma / *Šidqī-yāhū* (Jer 21,1); Barik-Yāma / *Berek-yāhū* (1Krán 6,24); Ašil-Yāma / *āšal-yāhu* (2Kír 22,3); Pilil-Yāma / *Pəlal-yā* (Neh 11,12).

¹⁷⁶ K. Abraham úgy véli, az írnök arámi hátterű, de ehhez képest meglehetősen jól ismeri az ékírást és az akkád nyelvet. Az arámi háttér magyarázatul szolgálhat az újbabilonitól esetlegesen eltérő fogalmazásmóddoz (2005/2006, 206).

3.2. Az atyai örökség elosztása egy zsidó családban (Yāhūdu 2)¹⁷⁷

Ez a szöveg egy tehetősebb júdai családfő vagyonának elosztására vonatkozóan tartalmaz adatokat. Aḥīya-qamma, a családfő egyike a Yāhūdu archívumokban gyakran megjelenő személyeknek.¹⁷⁸ Az adatok alapján nagyobb méretű földbirtokkal rendelkezett és sörfőzdet is működtetett. Köztes szerepet töltött be az egyszerű földműves lakosság és a birodalmi adminisztráció között, így tevékenysége inkább regionális, semmint helyi jellegű volt.¹⁷⁹

Az alábbi testamentum két csoportba sorolja a családfő, Aḥīya-qamma fiait (2 + 3), amely arra utal, hogy két anyától származó utódokról van szó.¹⁸⁰ Feltűnő viszont a szövegben, hogy a család szolgákat tart, akik közül az egyik jahvista nevet visel (Šaḥīdu-Yāhū). Kérdés marad, hogy valóban júdai szolgákról van szó,¹⁸¹ vagy héber névre átnevezett szolgáról. Ezt a gyakorlatot ismerjük az Elephantiné-i zsidó közösségből is.¹⁸²

^{e 1} [amēlū]tu zitti bīt abi ša Nēr-
Yā[ma] ² [u] Yāhū-azza mārē ša
Aḥī[ya]-qa[mma] ³ Ḥaggā Yāhū-
izziri u ⁴ Yāhū-šū mārē ša Aḥīya-
qam[ma] ^{5a} itti aḥāmeš izzuzū

^{e 1-5a} [Szol]gák, Nēr-Yā[ma]¹⁸³ és
Yāhū-azza, Aḥī[ya]-qa[mma] fiait,
illetve Ḥaggā, Yāhū-izziri és Yāhū-
šū,¹⁸⁴ Aḥīya-qam[ma] fiait atyai
házának öröksége:

¹⁷⁷ Vö. ABRAHAM, 2007. Vö. CTIJ (Al-Yahudu corpus). A szöveg duplumpéldányához lásd PEARCE – WUNSCH, 2014, nr. 45.

¹⁷⁸ A vele kapcsolatos adatokat összesíti ALSTOLA, 2020, 133 – 142.

¹⁷⁹ Lásd PEARCE – WUNSCH, 2014, nr. 44, illetve az alábbi dokumentum 7. sorát.

¹⁸⁰ ABRAHAM, 2007, 210. Aḥīya-qamma (Aḥīqām) a Yāhūdu-i archívumok egyik gyakori szereplője. Vö. PEARCE – WUNSCH, 2014.

¹⁸¹ Vö. Ex 21,7; Lev 25,39.42; Neh 5,5.

¹⁸² ABRAHAM, 2007, 212.

¹⁸³ Feltehetően ugyanez a személy jelenik meg fentebb a Yāhūdu 2 adásvételi szerződésben.

¹⁸⁴ A név jelentése: „Ő JHVH”, mint a héber Jéhu (Yēhū’, vagyis Yō teofor névelem + hū’ mutató névmás). Feltűnő viszont, hogy a héber hū’ mutató névmás helyén itt az akkád megfelelő, šū jelenik meg.

^{e 5b} *Nanāya*-[...] ⁶ *zitti ša Nēr-Yāma*
u Yāhū-azza ⁷ *Šahīdu-Yāhū ardu u 8*
dan[nūtu] zit[tu] ⁸ [ša] *Ḥaggā Yāhū-*
izziri [u] ⁹ *Yāhū-šū udē bīti [...]* ¹⁰
 [...] ... [...] ^{ap 11} [...] ... [...] ^{ap 12} *ša*
Ahīya-qa[mma *kīma zittī*]šunu ^{h 13}
mala [ibaššū aḥāmeš izuzzū]

^{h 14} *niših [ša ina muḥḥi Ahīya-*
qamma abīšunu] ¹⁵ *illā it[ti aḥāmeš]*

^{h 16} [*mukinnū*] *Nabû-zēru*-[...] *māršu*
ša ...] ¹⁷ *Arad-Nabû māršu ša Sîn-*
 [...] ...] ¹⁸ *māršu ša Nabû-šumu-*
iddin Qada-[...] *māršu ša ...]* ¹⁹
Ka[k]kā māršu ša Yā[hu-...] ²⁰
Ba[ri]ki-Yāma māršu ša [...-Y]āma
²¹ [...*Yā*]ma *māršu ša Yāhū-zēru-*
[iqiš ...] ²² [*māršu ša ... māršu*]
ša Šilim-Yā[ma] ²³ [...] ... [...]

^{e 5b – h 13} *Nanāya*-[:]: *Nēr-Yāma* és
Yāhū-azza öröksége; *Šahīdu-Yāhū*
 szolga és 8 hor[dó]: *Ḥaggā*, *Yāhū-*
izziri [és] *Yāhū-šū* örök[sége]. A ház
 kellékei: [...] ... [...], amely *Ahīya-*
qa[mmaé], az ő [örökség]ük [szerint],
 mindent [ami van, osszanak el egymás
 között.]

^{h 14-15} Az adósságot, [amely *Ahīya-*
qammával, az ő atyjukkal szemben
 érvényben van, közö]sen [fizessék
 ki.]¹⁸⁵

^{h 16-23} [Tanúk:]¹⁸⁶ *Nabû-zēru*-[... , ...]
 fia, ¹⁷ *Arad-Nabû*, *Sîn*-[...] fia, [...], ¹⁸
Nabû-šumu-iddin fia, *Qada*-[... , ...
 fia], ¹⁹ *Ka[k]kā*, *Yā[hu-...]* fia, ²⁰
Ba[ri]ki-Yāma, [...-*Y*]āma fia, [...-
Yā]ma, *Yāhū-zēru*-[*iqiš*] fia, [...], ²²
 [... fia, ...], *Šilim-Yā[ma]* fi]a, ²³ [...] ... [...]¹⁸⁷

¹⁸⁵ Az erősen töredékes sor értelmezéséhez lásd ABRAHAM, 2007, 209.

¹⁸⁶ A listán található neveket illetően lásd ABRAHAM, 2007, 212 – 218.

¹⁸⁷ Az általános gyakorlat szerint ez a sor az ímnek nevét tartalmazhatta.

fp²⁴ [uru Yāhūdu arah Tašrītu ūm 7]²⁵
[šattu 18] Daryāmuš [šar Bābili]²⁶
[šar] māṭāti

fp²⁷ ištēnnā [...] ilqū²⁸ [...] ... [...]

fp²⁴⁻²⁸ [Yāhūdu város, Tašrītu hó 7.
napja, 18. éve]¹⁸⁸ Dareiosznak,
[Babilon királyának], az országok
[királyának].

fp²⁷⁻²⁸ Egy másolatot [...] kapott. [...]
... [...]

3.3. Adásvételi szerződés Dareiosz korából (Yāhūdu 3)¹⁸⁹

A szöveg egy borjú eladásának dokumentációját tartalmazza. Az eladó egy nyugatsémi nevet viselő asszony, Ḥarâ, aki egy héber nevet viselő Nēri-Yāma nevű férfival (lásd Yāhūdu 2) köt üzletet. Az adásvétel mellett tanúskodó írnok és egyetlen tanú neve babiloni, a többi júdai nevet visel. A nevekben a JHVH teofór elem szuffixált (-Yāma, -Yāhū) és prefixált (Yāhū-) formában egyaránt megjelenik. A korábbi szövegekhez viszonyítva újszerű jelenség itt a -Yāma (-iá-a-ma) mellett a -Yāhū (-iá-a-ḥu-ú) szuffixált forma.¹⁹⁰

---

¹⁸⁸ A töredékes szövegrész a keletkezés helyét és időpontját tartalmazta. A szövegről fennmaradt másolat alapján arra következtethetünk, hogy a szöveg Yāhūdu városban keletkezett, Tišrē hó 7. napján, Dareiosz király 18. évében.

¹⁸⁹ JOANNÈS – LEMAIRE, 1999, 17 – 34; LAMBERT, 2007, 201 – 205. Lásd még CTIJ (Al-Yahudu corpus).

¹⁹⁰ A neveket illetően lásd főként ZADOK, 2002; GOLUB – ZILBERG, 2018, 312 – 324.

^{e 1} *ištēn bīru šunu’û pešû ša qaqqadu*
² *huruppu īši batqu ša* ³ *Ḫarâ*
mārassu šâ Talimmu ⁴ *ana 1/3+3*
šiqil kaspu pešû ša ina 1 šiqil bitqa ⁵
nuhḫutu ša lā ginnû ana šîmi ⁶ *ḫariš*
ana Nēri-Yāma mārīšu ša ^{7a} *Aḫuya-*
qām taddin

^{e 1-7a} Egy kétéves, fehér borjú, amely medencéjének felső része sérült,¹⁹¹ amelyet Ḫarâ, Talimmu lánya¹⁹² 23 sékel¹⁹³ fehér ezüstért, amelyben sékelenként 1/8 az ötvözet,¹⁹⁴ nem ginnû-ezüst, meghatározott árban eladott Nēri-Yámának, Aḫuya-qām fiának.¹⁹⁵

¹⁹¹ A sor értelmezése vitatott. F. Joannès és A. Lemaire átírásában: *uzuḫu-ru-up-pu i-ši-ba-at-qu*, „Un bouvillon de 2 ans, blanc, dont le sommet de l’échine (comporte) un *išibatqu*”. M. Weszeli szerint viszont az *išibatqu* ismeretlen kifejezés, ehelyett más szövegtagolást javasol. Szerinte az *-i-ši* az előző *uzuḫu-ru-up-pu* kifejezéshez társuló nn. birtokrag, amelynek utolsó szótagját az írnok tévesen írta le (*-pu* helyett *-pi*). Weszeli fordításában: *ša qaqqadu huruppīši batqu*, „Ein zweijähriges, weißes Rind, dessen „Spitze” des Buckels „ingerissen” ist”. A púp szerinte itt egy dél-ázsiai púpos marhafajtára, a zebu marhára, illetve annak sérült púpjára utal (WESZELI, 1999, 102k). Véleménye szerint a Darius 433 szöveg 8. sorában hasonló írásformával találkozunk: *a-na muḫ-ḫi-i-ši* (mindenesetre F. Joannès az *i-ši* szótagpárt önálló kifejezésként írja át, vö. http://www.achemenet.com/en/item/?textual-sources/texts-by-publication/Strassmaier_Darius/1661785). M. Weszeli javaslatához némi kétely is társul. Bár az írnoki tévedést nem lehet kizárni, a birtokrag előtti nyújtott magánhangzó önálló jelölése (*-i*) mindenképpen szokatlan, főként a *-pu-i* átmenet miatt, amelyet a feltételezés szerint kétszer is (lásd még 10. sor) hibásan írt le az írnok. Lehet, hogy az *i-ši* nem is suffixum, hanem az *īši* „van” kifejezés sajátos használatával van itt dolgunk? Az *išû* ige a „szened valamitől” (betegségtől stb.) értelemben is használatos (vö. CDA 136a). A *huruppu* értelmét illetően két javaslat ismert: F. Joannès és A. Lemaire a héb. *ʾrp* alapján a „nyak, gerinc” fordítást javasolja. De CDA 122b szerint az állat „medencéjét” (pelvic basin) jelöli.

¹⁹² A Ḫarâ név nem babiloni, az apja neve viszont előfordul a kései babiloni nevek között. Lambert szerint a szövegösszefüggésből egy zsidó származású asszonyra kell következtetnünk (LAMBERT, 2007, 203.205).

¹⁹³ Vagyis $1/3 \text{ manû} + 3 \text{ šiqil}$.

¹⁹⁴ A *nuhḫutu* az ezüsthöz adott adalék, amellyel a tisztasági arányt szabályozzák. A kifejezés tehát különböző variációkban a *bitqa*-hoz hasonlóan az ezüst-ötvözet tisztaságát írja le (vö. VARGYAS, 2010, 57 – 59; CSABAI, 2014, 6k).

¹⁹⁵ Nēri-Yāma, Aḫīya-qamma fiának neve megjelenik a Yāhūdu 2 szövegben is (lásd fentebb).

^{e 7b} *pū[t]*⁸ *uškātu ša bīra ištēn*⁹
*šunu'û pešû ša qaqqadu*¹⁰ *huruppu*
*tši batqu*¹¹ *Yāhū-azari māršu ša*^{ap 12}
*Abdu-Yāhū našši*¹³ *kaspa 1/3 + 3*
šiqil pešû ša ina 1 šiqil bitqa^{h 14}
*nuhḫutu ša lā ginnû šīm bīri*¹⁵ *Ḥarā*
ina qāt Nēri-Yāma^{16a} *maḫrat eṭerretu*

^{h 16b} *mukinnū Yāhū-azari*¹⁷ *māršu ša*
*Ṭāb-šalammu Nadabi-Yāma*¹⁸ *māršu*
*ša Ṣuduqu Naḫḫum*¹⁹ *māršu ša Yāhū-*
*azari*²⁰ *Bunēne-ibni māršu ša Bēl-*
*kalāmu*²¹ *Abdu-Yāhū māršu ša*
*Šamaḫ-Yāma*²² *u ṭupšarru Anu-aḫḫē-*
iqīša māršu ša Ardi-Innin

^{h 23 uru} *Yāhūdu araḫ Du'uzu ūm 19*^{fp 24}
*šattu 24 Daryāmuš*²⁵ *šar Bābili šar*
mātāti

^{e 7b- h 16a} Az egy kétéves, fehér
borjúért, amely medencéjének felső
része sérült, Yāhū-azari, Abdu-Yāhū
fia vállalja a felelősséget.¹⁹⁶ 23 sékel
fehér ezüstöt, amelyben sékelenként
1/8 az ötvözet, nem ginnū-ezüst, a
borjú árát Ḥarā átvette Nēri-Yāmától,
fizetve.

^{h 16b-22} Tanúk: Yāhū-azari, Ṭāb-
šalammu fia; Nadabi-Yāma,
Ṣuduqu¹⁹⁷ fia; Naḫḫum, Yāhū-azari
fia; Bunēne-ibni, Bēl-kalāmu fia;
Abdu-Yāhū, Šamaḫ-Yāma fia és
Anu-aḫḫē-iqīša írnok, Ardi-Innin fia.

^{h 23 – fp 25} Yāhūdu város, Du'uzu hó
19. napja,¹⁹⁸ 24. éve Dareiosznak,
Babilon királyának, az országok
királyának.

¹⁹⁶ A *pūt uškātu* SzN *naši* (itt: *našši*) kifejezéshez lásd CDA 429a. Az illető személy a felelős, ha később pl. azzal vádolná valaki az eladót, hogy az árú nem is volt az ő tulajdona (vö. LAMBERT, 2007, 202k).

¹⁹⁷ A szövegben szereplő *mŠa-aš-šu-du-qu* valószínűleg hibás (így vélekedik A. Lemaire, de W. G. Lambert nem emendál).

¹⁹⁸ Valószínűleg véletlenszerű, de Tammuz hó 19. napja a zsidó hagyomány szerint a Jeruzsálemi templom pusztulásának napja is. Vö. LAMBERT, 2007, 205.

* A tanulmány szakmai lektorálásáért köszönettel tartozom Csabai Zoltánnak, a Pécsi Tudományegyetem BTK Ókortudományi Tanszéke oktatójának. A szövegben található értelmezésekért, a fennmaradó hibákért a szerző vállalja a felelősséget.

Felhasznált irodalom

Rövidítéssel idézett szakirodalom

CAD – Martha T. Roth et al. *The Assyrian Dictionary of the Oriental Institute of the University of Chicago* kötetei.

CDA – Jeremy A. Black et al. *A Concise Dictionary of Akkadian*, Wiesbaden, Harrassowitz, 2000 (2. kiadás).

CTIJ – *Cuneiform Texts Mentioning Israelites, Judeans, and Other Related Groups*, <http://oracc.museum.upenn.edu/ctij/corpus> (2020.08.20).

SAD – Michael P. Steck et al. *Supplement to the Akkadian Dictionaries*, <https://altorient.gko.uni-leipzig.de/etymd.html> (2020.08.20).

További szakirodalom

ABRAHAM, Kathleen (2005/2006): West Semitic and Judean Brides in Cuneiform Sources from the Sixth Century BCE: New Evidence from a Marriage Contract from Āl-Yahudu, *Archiv für Orientforschung* 51, 198 – 219.

- 2007: An Inheritance Division among Judeans in Babylonia from the Early Persian Period, in M. Lubetski (szerk.), *New Seals and Inscriptions, Hebrew, Idumean, and Cuneiform*, Sheffield: Sheffield Phoenix Press, 206 – 221.
- 2015: Negotiating Marriage in Multicultural Babylonia: An Example from the Judean Community in Āl-Yāhūdu, in J. Stökl – C. Waerzeggers (szerk.), *Exile and Return: The Babylonian Context*, Berlin: de Gruyter, 33 – 57.

ALSTOLA, Tero (2020): *Judeans in Babylonia: A Study of Deportees in the Sixth and Fifth Centuries BCE*, Leiden: Brill.

BELLWOOD, Peter (2013): *First Migrants: Ancient Migration in Global Perspective*, Chichester: Wiley-Blackwell.

BLOCH, Yigal (2014): Judeans in Sippar and Susa during the First Century of the Babylonian Exile: Assimilation and Perseverance under Neo-Babylonian and Achaemenid Rule, *Journal of Ancient Near Eastern History* 1/2, 119 – 172.

BONGENAAR, Herman (1997): *The Neo-Babylonian Ebabbar Temple at Sippar: Its Administration and its Prosopography*, Uitgaven van het Nederlands Archeologische Instituut te Istanbul 80, Leuven: Peeters.

CSABAI Zoltán (2003): Egy babiloni magánarchívum házbérleti szerződése, *Sic itur ad astra* 15/2-3, 75 – 108.

– 2014: Az ezüst az újbabilóni és kora achaimenida korban, *Ókor* 13/4, 3 – 10.

– 2019: Babilóniai kölcsönök kezelése szökőhónapokban, *Pontes* 2, 11 – 30.

FÖLDI J. Zsombor (2009): A házbérlet és szerepe az óbabilóni korban, in Rab V. et al. (szerk.), *7. Országos Interdiszciplináris Grastyán Konferencia előadásai*, Pécs: Pécsi Tudományegyetem – Grastyán Endre Szakkollégium, 79 – 87.

FRIED, Lisbeth S. (2004): *The Priest and the Great King: Temple-palace Relations in the Persian Empire*, Winona Lake: Eisenbrauns.

GELB, Ignace J. (1973): Prisoners of War in Early Mesopotamia, *Journal of Near Eastern Studies* 32/1-2, 70 – 98.

GOLUB, Mitka R. – ZILBERG, Peter (2018): From Jerusalem to Āl-Yāhūdu: Judean Onomastic Trends from the Beginning of the Babylonian Diaspora, *Journal of Ancient Judaism* 9/3, 312 – 324.

GRAYSON, Albert Kirk (1975): *Assyrian and Babylonian Chronicles*, New York: Augustin.

HACKL, Johannes (2012): Zur Funktion von (*i*)*binna* im Neu- und Spätbabylonischen, *Zeitschrift für Assyriologie* 102/1, 100 – 114.

HENSHAW, Richard A. (1980): Late Neo-Assyrian Officialdom, *Journal of the American Oriental Society* 100/3, 283 – 305.

HODOSSY-TAKÁCS Előd (2020): Júdaiak Babilonban, in Bodó S. – Horsai E. (szerk.), *„Hiszek az Igediadalmas erejében!” Tanulmányok Fekete Károly 60. születésnapja alkalmából*, Debrecen: DRHE, 135 – 146.

JOANNÈS, Francis (1994): Amours contrariées, in *Nouvelles Assyriologiques Brèves et Utilitaires* 8/3, 61 – 62.

JOANNÈS, Francis – LEMAIRE, André (1999): Trois tablettes cunéiformes à onomastique ouest-sémitique (collection Sh. Moussaïeff), *Transeuphratène* 17/1, 17 – 34.

JURSA, Michael (1995): *Die Landwirtschaft in Sippar in neubabylonischer Zeit*, Wien: Institut für Orientalistik der Universität Wien.

- 2000: *terdu*. Von Entführung in Babylon und Majestätsbeleidigung in Larsa, in S. Graziani – L. Cagni (szerk.), *Studi sul vicino oriente antico dedicati alla memoria di Luigi Cagni*, Napoli: Inst. Univ. Orientale, 497 – 514.
- 2004: Accounting in Neo-Babylonian Institutional Archives: Structure, Usage, Implications, in M. Hudson – C. Wunsch (szerk.), *Creating Economic Order. Record-keeping, Standardization, and the Development of Accounting in the Ancient Near East*, Bethesda: CDL, 145 – 198.
- 2010: Der neubabylonische Hof, in B. Jacobs – R. Rollinger (szerk.), *Der Achämenidenhof. The Achaemenid Court. Aktendes 2. Internationalen Kolloquiums zum Thema »Vorderasien im Spannungsfeld klassischer und altorientalischer Überlieferungen«*, Wiesbaden: Harrassowitz, 67 – 106.
- 2011: «Höflinge» (*ša rēši, ša rēš šarri, ustarbaru*) in babylonischen Quellen des ersten Jahrtausends, in J. Wiesehöfer et al. (szerk.), *Ktesias' Welt / Ktesias' World*, Wiesbaden: Harrassowitz, 159 – 173.

KARASSZON István (2009): *Izrael története a kezdetektől Bar-Kochbáig*, Budapest: Új Mandátum.

- 2011: *Az Ószövetség regénye. Sugárutak és zsákutcák a kutatástörténetben*, Budapest: Sapientia Főiskola – L'Harmattan.

KOHLER, Joseph – PEISER, Felix E. (1891): *Aus dem Babylonischen Rechtsleben*, Leipzig: Eduard Pfeiffer.

KOLDEWEY, Robert (1969): *Die Königsburgen von Babylon I, Die Südburg. Ausgrabungen der Deutschen Orient-Gesellschaft in Babylon 5*, in *Wissenschaftliche Veröffentlichungen der Deutschen Orient-Gesellschaft 54*, Osnabrück: Otto Zeller.

KOMORÓCZY Géza (1995): A babilóni fogság. Egyéni és közösségi stratégiák az identitás megőrzésére kisebbségi helyzetben, in *Bezárkózás a nemzeti hagyományba. Az értelmiség felelőssége az ókori Keleten. Tanulmányok ókori keleti szövegek értelmezése köréből*, Budapest: Osiris, 210 – 278.

- 2003: AsszírIA bukása és az újbabylóni birodalom kialakulása (fordítás), in Harmatta J. (szerk.), *Ókori keleti történeti chrestomathia*, Budapest: Osiris, 228 – 238.
- 2019: Zsidóváros, valahol Babylóniában (Postscriptum), in *Történelem a próféták kezében. A Bibliáról*, Budapest: Ab Ovo, 269 – 293.

KÖSZEGHY Miklós (2003): *Cseréplevelek. Héber feliratok a fogság előtti Palesztinából*, Budapest: Új mandátum.

LAMBERT, Wilfred G. (2007): A Document from a Community of Exiles in Babylonia, in M. Lubetski (szerk.), *New Seals and Inscriptions, Hebrew, Idumean, and Cuneiform*, Sheffield: Sheffield Phoenix Press, 201 – 205.

LOCHER, Clemens (1986): *Die Ehre einer Frau in Israel. Exegetische und rechtvergleichende Studien zu Deuteronomium 22,13–21*, Freiburg: Universitätsverlag.

MACGINNIS, John (1998): BM 64707 and *rikis qabli* in the Ebabbara, *Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes* 88, 177 – 183.

MALATACCA, Luigi (2017): Ordinary People’s Garments in Neo- and Late-Babylonian Sources, in S. Gaspa et al. (szerk.), *Textile Terminologies from the Orient to the Mediterranean and Europe, 1000 BC to 1000 AD*, Lincoln (NA): Zea Books, 107 – 121.

MEYER, Werner R. (2011): Die italienischen Tomaten und die akkadischen Nominalkomposita, *Orientalia* 80, 339 – 372.

OPPENHEIM, A. Leo (1944): Assyriological Gleanings II, *BASOR* 93/1, 14 – 17.

PEDERSEN, Olof (2005): *Archive und Bibliotheken in Babylon: Die Tontafeln der Grabung Robert Koldeweys 1899-1917*, Abhandlungen der Deutschen Orient-Gesellschaft 25, Saarbrücker – Berlin: SDV.

PEARCE, Laurie E. (2015): Identifying Judeans and Judean Identity in the Babylonian Evidence, in J. Stöckl – C. Waerzeggers (szerk.), *Exile and Return. The Babylonian Context*, Berlin: de Gruyter, 7 – 32.

PEARCE, Laurie E. – WUNSCH, Cornelia (2014): *Documents of Judean Exiles and West Semites in Babylonia in the Collection of David Sofer*, Bethesda: CDL.

POTTS, Daniel T. (2018): The Carian Villages, *Cuneiform Digital Library Bulletin*, 1 – 7.

ROM-SHILONI, Dalit (2017): The Untold Stories: Al-Yahūdu and or versus Hebrew Bible Babylonian Compositions, *Die Welt des Orients* 47/1, 124 – 134.

ROTH, Martha T. (1987): Age at Marriage and the Household, *Comparative Studies in Society and History* 29, 715 – 747.

– 1988: She Will Die by the Iron Dagger’: Adultery and Neo-Babylonian Marriage, *Journal of the Economic and Social History of the Orient* 31/2, 186 – 206.

– 1989: *Babylonian Marriage Agreements 7th-3rd Centuries B.C.*, Neukirchen-Vluyn: Neukirchener Verlag.

VARGYAS Péter (2010): *A pénz története Babilóniában a pénzverés előtt és után*, Pécs – Budapest: Pécsi Tudományegyetem – L’Harmattan.

VUKOSAVOVIĆ, Filip (2019): The Family Tree of Samak-Yāma from the Āl-Yāhūdu archive, *Revue d’assyriologie et d’archéologie orientale* 113/1, 159 – 163.

WEIDNER, Ernst F. (1939): Jojachin, König von Juda, in Babylonischen Keilschrifttexten, in *Mélanges Syriens offerts à M.R. Dussaud*, Paris: Geuthner, 923 – 935.

WEIPPERT, Manfred (2010): *Historisches Textbuch zum Alten Testament*, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.

WESZELI, Michaela (1999): Ein Rind mit vernarbten Buckel, *Nouvelles Assyriologiques Brèves et Utilitaires* 13/4, 102 – 103.

WUNSCH, Cornelia (2003): *Urkunden zum Ehe-, Vermögens- und Erbrecht aus verschiedenen neubabylonischen Archiven*, Dresden: ISLET.

– 2013: Glimpses on the Lives of Deportees in Rural Babylonia, in A. Berlejung – M. P. Streck (szerk.), *Arameans, Chaldeans, and Arabs in Babylonia and Palestine in the First Millennium B.C.*, Wiesbaden: Harrassowitz, 248 – 260.

– 2014: Babylonische Familiennamen, in M. Krebernik – H. Neumann (szerk.), *Babylonien und seine Nachbarn. Wissenschaftliches Kolloquium aus Anlass des 75. Geburtstages von Joachim Oelsner*, Jena, 2. und 3. März 2007, Münster: Ugarit-Verlag, 289 – 314.

ZADOK, Ran (2002): *The Earliest Diaspora: Israelites and Judeans in Pre-Hellenistic Mesopotamia*, Publications of the Diaspora Research Institute 151, Tel Aviv: Tel Aviv University.

- 2004: Israelites, Judeans and Iranians in Mesopotamia and Adjacent Regions, in J. Harold Ellens et al. (szerk.), *God's Word for Our World: Theological and Cultural Studies in Honor of Simon John De Vries*, London: T&T Clark, 98 – 127.

ZAIA, Shana (2019): Another attestation of Basiya, son of Ariḥ, a Judean merchant in Sippar, *Nouvelles Assyriologiques Brèves et Utilitaires* 33/3, 141 – 142.